

Univerzita Palackého v Olomouci
Katedra psychologie Filozofické fakulty

HODNOCENÍ VZTAHU K PRARODIČŮM OČIMA ADOLESCENTŮ

Diplomová práce

Autor: **Monika Zemanová**

Vedoucí práce: **PhDr. Martin Lečbych, Ph.D.**

Olomouc

2010

Chtěla bych poděkovat PhDr. Martinu Lečbychovi, Ph.D. za vedení mé diplomové práce, velmi podnětné rady, připomínky, trpělivost a věnovaný čas.

Dále bych ráda poděkovala vážené konzultantce RNDr. Evě Reiterové, Ph.D. za ochotu a pomoc při zpracovávání statistické části této práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a všechny použité prameny řádně citovala a uvedla.

V Olomouci 25. března 2010

.....

OBSAH

Číslo	Kapitola	Strana
	ÚVOD	5
	TEORETICKÁ ČÁST	7
1.	Mezigenerační vztahy	8
1.1.	Formy rodinného soužití	8
1.2.	Mezigenerační solidarita	9
2.	Adolescence	11
2.1.	Vymezení pojmu	11
2.2.	Fyzické aspekty	12
2.3.	Psychické aspekty	12
2.3.1.	Utváření identity	12
2.3.2.	Morální vývoj	13
2.4.	Sociální aspekty	14
2.4.1.	Vztahy s rodiči	15
2.4.2.	Vrstevnické vztahy	16
2.4.3.	Partnerské vztahy	16
2.5.	Adolescence v 21. století	18
3.	Prarodičovství	21
3.1.	Historie výzkumu prarodičovství	21
3.2.	Role a typologie prarodičů	22
3.3.	Prarodič v rodinném kontextu	24
3.3.1.	Vztah k dětem a vnukům	24
4.	Vztah mezi adolescenty a prarodiči - z výzkumných studií	27
4.1.	Prarodič v životě adolescenta	27
4.2.	Determinanty určující vztah mezi adolescentem a prarodičem	29
	VÝZKUMNÁ ČÁST	33
5.	Výzkumný problém a cíle práce	34
6.	Stanovení hypotéz a výzkumných otázek	36
7.	Design výzkumu	38
7.1.	Typ výzkumu	38
7.2.	Metody získávání dat	38

7.2.1. Obecné vlastnosti posuzovacích škál.....	39
7.2.2. Sebeuposuzovací škála emocionální blízkosti k prarodičům	40
7.2.3. Dotazník – frekvence kontaktu, vzdálenost bydliště	41
7.2.4. NEO – pětifaktorový osobnostní inventář – Big Five	42
7.3. Metody zpracování a analýzy dat.....	43
8. Výzkumný soubor a průběh šetření.....	46
9. Výsledky analýzy získaných dat.....	48
9.1. Ověření hypotéz.....	48
9.2. Zodpovězení výzkumných otázek	54
10. Diskuze	56
11. Závěr.....	61
12. Souhrn	63
Literatura	67
Přílohy	

ÚVOD

Již určitou dobu se setkáváme s mnoha tématy, a to jak na poli odborném tak i tom laickém, zabývajícími se stářím jako specifickým vývojovým obdobím lidského života. Na to, proč tento zájem vzniká, se můžeme pokusit odpovědět. Často slýcháváme o prodlužující se průměrné délce života člověka a o přibývajícím počtu lidí v důchodovém věku. A právě v důsledku této skutečnosti se otevírá řada otázek souvisejících s tímto tématem. Jde například o kvalitu života člověka ve stáří, o finanční otázku, o otázku zdraví a jeho úskalích v tomto období života. Tato práce se problematiky stáří bude dotýkat v souvislosti s problematikou mezigeneračních vztahů. S rostoucí průměrnou délkou života se zvýšil nejen počet starých lidí, ale tím pádem i prarodičů, kteří v této roli zároveň zůstávají po delší dobu. Tím lze předpokládat, že tato tendence bude zvyšovat význam prarodičovství uvnitř rodinné struktury.

V rámci ročníkové práce jsme se zabývali pohledem adolescentů na stáří. Při zpracování výsledků jsme si nemohli nevšimnout, že adolescenti při hodnocení stáří jako takového, často vycházeli z vlastní zkušenosti ve vztahu ke svým prarodičům. Tato skutečnost nás navedla věnovat se konkrétnímu tématu vztahu mezi adolescenty a prarodiči blíže.

V souvislosti s prarodičovstvím slýcháváme především o jeho významné roli v životě malého vnoučete. Méně informací se ale dozvíme o povaze role, kterou prarodiče hrají u vnoučete věku adolescentního. Adolescence je období mnoha změn na poli komunikačním a vztahovém v rámci jeho rodiny. Takový mladý člověk přestává být dítětem a postupně se stává dospělým. Proměňují se jeho vztahy ke svému okolí, včetně prarodičů. Přestává být na své rodině tolik závislý a jeho pozornost směřuje více mimo rodinu. Jak již bylo zmíněno, problematika vztahu prarodičů a jejich vnoučat nemá ještě vytvořené pevné odborné základy. I když vznikla již řada výzkumů na toto téma, jde převážně o výzkumy zahraniční.

Jak již bylo řečeno, tato diplomová práce se zaměřuje na studium významu prarodiče v životě adolescenta. Zmiňovaným „významem“ máme konkrétně na mysli míru emocionální blízkosti mezi těmito dvěma generacemi, a to z pohledu adolescentů. V první části práce si klademe za cíl shrnout dostupné teoretické poznatky k našemu tématu a vytvořit tak základnu potřebnou pro porozumění daného tématu. Popíšeme hlavní charakteristické znaky adolescence v oblasti

psychického, fyzického i morálního vývoje, důležitá pro nás bude otázka socializace. Prarodičovství se budeme snažit charakterizovat jak z pohledu prarodiče, tak z pohledu vnoučat. Prostor bude věnován i samotným mezigeneračním vztahům. Důležité pro nás budou poznatky již existujících výzkumů provedených na dané téma.

Ve výzkumné části této práce si klademe za cíl zjistit míru emocionální blízkosti mezi adolescenty a jejich prarodiči. Zajímat nás bude emocionální blízkost vůči prarodičům ze strany mladé generace. Jako prostředek k tomuto zjištění nám poslouží dotazníkové šetření. Zajímat nás budou také jednotlivé proměnné, které by případně emocionální blízkost mohli ovlivňovat.

Doufáme, že tato práce přinese základní pohled na danou problematiku a bude tak podkladem pro další případné zkoumání vztahu mezi těmito dvěma věkovými generacemi.

TEORETICKÁ ČÁST

1. MEZIGENERAČNÍ VZTAHY

Psychologický slovník definuje generaci jako „*souhrn jedinců, kteří se narodili a vyrůstali spolu v téže době.*“ (Hártl, Hártllová, 2000, s. 176). Jinými slovy by se dalo také říci, že každou generaci *poznámala* jiná doba. V případě naší dnešní nejstarší generace to platí dvojnásob vzhledem k tomu, že velkou část života žila v minulém režimu. Životní styl především nejstarší a nejmladší generace, zejména dospívajících vnoučat, se tak často stává diametrálně odlišným. Pro obě tyto skupiny může být obtížné pochopit hodnoty, jednání, záliby a potřeby druhé strany, což se může stát příčinou konfliktů či odcizení mezi nimi. Na druhou stranu je třeba dodat, že určité rozdíly mezi generacemi existovaly pravděpodobně vždy. Je spíše otázkou jak moc se tyto rozdíly s postupem doby prohlubují a ovlivňují vztahy mezi zúčastněnými stranami. Často se také dozvídáme, že na základě společenských a kulturních vlivů prošla poslední desetiletí určitými změnami rodina jako taková. Pro rodiny 21. století jde především o změny jako snížení stability manželství a nárůstu rozvodovosti, úbytek dětí v rodině, částečný rozpad vícegeneračních soužití a snížení úmrtnosti a prodloužení věku života. To vše může hrát důležitou roli při utváření mezilidských vztahů v rámci blízké rodiny, proto budeme tomuto tématu věnovat jistou pozornost.

1.1. Formy rodinného soužití

Zhruba od počátku 20. století začalo docházet ke snižování vícegeneračního soužití, které se déle udržovalo častěji na venkově, kde spolu členové rodiny společně žili i pracovali. Postupně se více vytvářely pouze tzv. nukleární rodiny, tvořené rodiči a dětmi, a dnes jen v některých případech s nimi žijí i další členové širší rodiny. I přesto že dřívější společný život více generací byl dán spíše existenciálními důvody než samotným přáním žít pospolu, nesl si svá pozitiva. Haškovcová (1990) mluví o tzv. mezigenerační výměnné službě, která se týkala jak péče o staré členy rodiny tak o děti. Ty byly přímo u toho, jak se jejich rodiče starali o prarodiče, čemuž se nepřímou učily, ale kromě toho byly konfrontovány už s tím, jak člověk stárne a co stárání přináší. Na druhé straně se ovšem ukazuje, že oddělenému bydlení dávají jednoznačně přednost všechny zúčastněné generace.

Nejen mladí lidé chtějí žít samostatně, ale i stárnoucí člověk si chce zachovat vlastní nezávislost, klid a samotu a především si nepřeje stát se břemenem svého dítěte. Z výzkumu „Rodina 2001“ (Paloncyová, 2002) vyplývá, že v celé populaci převládá názor (82%), že by staří rodiče měli žít odděleně, avšak někde v blízkosti, aby jim mohly jejich děti poskytovat potřebnou péči. Z výzkumu dále vyplývá, že 12% respondentů žije s rodičem starším 65 let v jedné domácnosti, 7% ve stejné ulici, 52% bydlí ve stejné, případně blízké obci (s časovou dostupností do třiceti minut) a zbylých 29% žije ve větší vzdálenosti. Pokud žijí prarodiče ve společné domácnosti s jejich potomky, je to nejčastěji v případě svobodných dětí, dále u samotných žen s dětmi, u ovdovělých mužů a žen a v neúplných rodinách s dětmi (Matějček, Dytrych, 1997).

1.2. Mezigenerační solidarita

Problematika rozpadu vícegeneračního soužití přispěla k diskuzi, zda došlo či dochází ke změnám v oblasti mezigenerační vztahů solidarity. Obecně převládá spíše kritika vývoje rodinných vztahů. Někteří uvádějí, že mezigenerační konflikty patří k nejčastějším mezilidským sporům hned vedle manželských problémů (Jirásková et al., 2005). Diskuze se soustřeďují nad jevy jako oslabení morálních principů společnosti, individuální jednání, přetrhání sociálních vazeb apod. Mluví se o rozkladu rodiny, kdy nepřibývá domácností jednotlivců, ale domácností osamělých lidí bez citového zázemí. Na straně druhé považují někteří autoři rozpad vícegeneračního soužití a jeho negativní dopad na rodinu za mýtus a tvrdí, že současnost od situace v minulosti se až tak neliší (Jedlička, 2004). I když jsou dnes rodiny více „atomizovány“ než v minulosti, tj. omezeny na jednotlivá „jádra“, nezmizely tím trvalé vztahy vzájemné pomoci mezi členy širší rodiny včetně prarodičů a vnoučat (Matějček, Dytrych, 1997). Jde o názor, že vysoká úroveň osobní zodpovědnosti za členy rodiny a rodinná soudržnost existují i v současné době, jen se v některých aspektech změnily. Haškovcová (1990) v této souvislosti zmiňuje tzv. modifikovanou rodinnou integraci, což znamená, že i při větší vzdálenosti je mezi jednotlivými členy rodiny udržovaná tzv. vnitřní blízkost. Oddělené bydlení nemusí tedy nutně znamenat menší zájem rodiny o své staré příbuzné, avšak může komplikovat případné poskytování pomoci a má negativní

vliv na frekvenci rodinných kontaktů. Přesto je pomoc rodiny svým starým členům převážně považována za samozřejmost. Z výzkumu provedeného v roce 2000 (Veselá, 2002), který se zabýval představami rodinných příslušníků o zabezpečení péče nesoběstačným rodičům, vyplývá, že přibližně 80% dětí seniorů by byly ochotné poskytnout péči v domácím prostředí. Zároveň ale připouštějí, že existují okolnosti, které by vedly k rozhodnutí zabezpečit péči prostřednictvím sociálních služeb. Jde především o obavy, jaký dopad by péče o seniora měla na život pečujícího a jeho rodinu. Výzkum ukázal, že rozhodování o poskytování péče by zásadním způsobem ovlivnila také u dětí seniorů obava především z omezení možnosti zaměstnání (34%), nezvládnutí potřebné odborné péče (33%) a časové náročnosti poskytované péče (20%). Co se seniorů týká, chtějí si zachovat nezávislost, ukazuje se však, že většina počítá s případnou pomocí ze strany své rodiny. Z empirického šetření vyplývá, že 85% z dotázaných seniorů spoléhají a věří v případnou péči ze strany jejich dětí.

Kuchařová (1996) připomíná, že stát převzal v otázce péče o starého člověka v minulosti větší část rodinných funkcí, na které se rodiny naučily spoléhat a necítí náležitou míru odpovědnosti za své stárnoucí rodiče, jak by měly. Na druhé straně, jsou ale v současnosti možnosti rodiny limitovány mnoha faktory, ať už jde o její materiální podmínky nebo omezené možnost poskytnout potřebnou kvalifikovanou péči v celém jejím rozsahu a kvalitě. Pokud u rodiny na základě jejich celkových vztahových poměrů nechybí zájem pečovat o svého starého příbuzného, ale nemůže splnit všechny podmínky, mělo by se jí dostat podpory ze strany státu a sociálních služeb. Ty by měly v takovém případě doplnit péči tam, kde na to rodina nestačí (Haškovcová, 1990).

2. ADOLESCENCE

Stejně jako jiná vývojová období má adolescence svá specifika. Člověk v tomto věku má za úkol naučit se postupně splňovat požadavky, které se očekávají od dospělých lidí. Musí si vytvořit vlastní identitu a přijmout normy společnosti. Jde o období, jenž má své typické znaky a ve kterém se odehrávají změny na rovině fyzické, psychické i sociální. Macek (in Řehulková, Řehulka, 2001) ve spojitosti s adolescencí používá slovní spojení „vývojový úkol“, který zahrnuje potřeby a očekávání společnosti a zároveň také ty vlastní.

2.1. Vymezení pojmu

Termín adolescence původně vzniklo z latinského slova „adolescere“, které znamená dorůstat, dospívat nebo také mohutnět (Macek, 2003). Ve svém dnešním významu, se tento výraz začal užívat již v 15. století (Muuss in Macek, 2003), ale předmětem systematické teoretické a výzkumné reflexe se adolescence stala začátkem 20. století (Macek, Laciná, 2006). V současné době se v literatuře můžeme setkat s nejednotným časovým i pojmovým rozlišením. Příčinou toho může být nejasně vymezena hranice v naší společnosti pro vstup jedince do dospělosti. Tak například Langmeier a Krejčířová (2003) rozlišují kromě období adolescence (15-22 let) také období pubescence (11–15 let), které dále dělí na fázi prepuberty a puberty. Oproti tomu Macek (2003) pojmem adolescence označuje celé období mezi dětstvím a dospělostí s tím, že v rámci tohoto vývojového úseku rozlišuje časnou adolescenci (10/11–13 let), střední adolescenci (14-16 let) a adolescenci pozdní (17-22 let). Vágnerová (2005) adolescenci rozdělila pouze na dva úseky, a to ranou adolescenci, přibližně lokalizovanou na 11. - 15. rok a pozdní adolescenci, která trvá přibližně od 15 do 20 let. S adolescencí jako jednou dekádou života člověka se také nejčastěji setkáváme v zahraničních publikacích.

Závěrem je potřebné dodat, že jako praktické se nám pro účely této práce jeví dělení dle Vágnerové. Nás tedy v rámci této práce budou zajímat dospívající nacházející se v období pozdní adolescence (15-20 let).

2.2. Fyzické aspekty

Somatický vývoj je již z velké části zcela ukončen a postupně dochází u děvčat i chlapců k plné reprodukční zralosti (Langmeier, 1983). V období pozdní adolescence zpravidla dochází k prvnímu pohlavnímu styku.

Tělesné aspekty nabývají pro člověka v období adolescence na významu. U adolescentů hraje fyzický vzhled důležitou roli, adolescent se svým tělem často zabývá a věnuje mu značnou míru pozornosti i času. Spokojenost v této oblasti pro něj hraje nemalou roli, podporuje pocity jistoty, dobrého sebehodnocení i sebevědomí, je tak důležitým aspektem při utváření vlastní identity. Spokojenost s vlastním vzhledem, má pro mladého člověka zvláštní sociální hodnotu. Jak zmiňuje Vágnerová (2005, s. 329), „*zevnějšek je prostředkem k dosažení sociální akceptace a prestiže*“. V případě dlouhodobé nespokojenosti s vlastním vzhledem může docházet k psychickým poruchám ve vztahu k vlastnímu já (Macek, 2003).

2.3. Psychické aspekty

Po psychické rovině dochází k postupnému vyhraňování a stabilizaci osobnosti. Dotváří se identita, což se projevuje také tím, že mladý člověk si plně začíná uvědomovat, jak prožívá, myslí a komunikuje s okolím. Uvědomuje si svá přání a potřeby. Dochází k utváření a stabilizaci sebepojetí, postojů, ideálů a hodnot. To vše probíhá ve vzájemné interakci s okolím (Vágnerová, 2005).

2.3.1. Utváření Identity

Období dospívání bývá považované za klíčové při vytváření vlastní identity a procesu individualizace. Identitu můžeme definovat jako pocit vlastní totožnosti a kontinuity, vědomí si sama sebe a svých možností (Čížková, 1999). E. Erikson považoval období dospívání za etapu, pro kterou je charakteristický konflikt mezi hledáním vlastní identity a pocitům nejistoty vlastní role ve společnosti. Adolescent se na jedné straně zabývá otázkou vlastní hodnoty, kdo je, jak se sám cítí a na straně druhé, se soustřeďuje na to, jak se jeví ve společnosti, jak jej okolí vnímá a oceňuje. E. Erikson považuje adolescentní mysl jako mysl moratoria (in Vágnerová, 2000). Jde o psychosociální období mezi dětstvím a dospělostí, pro

které je typická snaha přibrzdit nebo zastavit povinnosti kladené na adolescenta, který má spíše potřebu volnosti a experimentování. Macek (2003) toto období nazývá obdobím „odkladu“.

Vlastní identita mladého člověka je formována pod tíhou subjektivních i objektivních vlivů. Macek (2003) také mluví o subjektivních a sociálních aspektech identity. Mezi sociální aspekty patří pocit začlenění a kontinuity ve vztazích i čase. Sociální okolí hraje v životě adolescenta významnou roli. Pokud není akceptovaný svou rodinou a vrstevníky, zažívá odcizení. Stejně tak absence modelu dospělé role může narušovat proces utváření vlastní identity (Macek in Řehulková, Řehulka, 2001). Mnohé výzkumné studie zabývající se vztahem mezi adolescenty a jejich prarodiči poukazují na to, že modelem takové dospělé role u dospívajících se mohou stát v některých případech prarodiče. Týká se to situací, kdy tuto roli z nějakého důvodu nemohou plnit vlastní rodiče, mezigenerační přenos zkušeností tak probíhá přes jiné blízké osoby z okolí adolescenta.

Subjektivní aspekty čerpají ze sebereflexe a sebehodnocení, mladý člověk experimentuje s prožitky, hodnotami, smyslem i zodpovědností. U méně sebevědomých a konformních jedinců může dojít k převzetí a napodobení vzorů a hodnot ze svého okolí. Takto vytvořená identita je méně konzistentní a odolná. Na straně druhé stojí ti, kteří realizují své vlastní představy a rozhodnutí a aktivně volí vlastní identitu. To se ovšem často neobejde bez určitých krizí. Čížková kromě vlastní a přejaté identity zmiňuje tzv. difúzi identity, kdy mladý člověk nemá integrovaný pocit sebe sama a působí tak nevyrovnaně a nezrale (Vágnerová, 2000).

V poslední etapě procesu individualizace je již vytvořen vlastní pocit autonomie a jedinečnosti s tím, že představa a vnímání sebe samého se nijak zvlášť neliší od toho, jak jedince vnímá jeho okolí.

2.3.2. Morální vývoj

Také v oblasti morálního uvažování dochází v tomto období ke změnám. Normy jsou přijímány na základě přesvědčení mladého člověka o jejich správnosti. U adolescentů také někdy mluvíme o tzv. morálním absolutismu (Čačka, 2000). Morální zásady, tedy to co je podle adolescenta správné či špatné, dokáže zobecňovat jako nejvyšší normu, platící pro všechny. Říčan (2004) doslova píše o

dovednosti „pojmout jako objekt mravního činu celé lidstvo“. Na základě těchto norem také soudí celou společnost a své okolí. Vágnerová (2005) doslova píše: *„Ve vztahu k normám zastávají dospívající stanovisko generalizované rovnosti, bez ohledu na to, zda jde o autoritu nebo vrstevníka. V prosazování pravidel, která považují za důležitá, bývají radikální a nekompromisní.“* Adolescenti se trápí nad otázkami dobra a zla, mají potřebu se těmito tématy zabývat a připadá jim to velmi důležité. Jsou rádi, pokud jsou v kontaktu s nějakou osobou, především autoritou, se kterou mohou na dané téma diskutovat. V tomto směru se dají dospívající také snadno přesvědčit o nějakém ideálu, kterému pak oddaně věří a třeba i něco obětují. Celý tento proces morálního vývoje slouží k oprošťování od konformity a vytváření si vlastních hodnot, což je dalším posunem k dospělosti.

K tomuto tématu je třeba opět zdůraznit, že jde o záležitost čistě individuální. Ne každý adolescent se hluboce zabývá nejvyššími normami, otázkami dobra, zla apod. Jak píše Říčan (2004) „většina lidí se spokojuje s konvenčním morálním usuzováním“.

2.4. Sociální aspekty

Hlavním činitelem socializace v období adolescence zůstává stále rodina s tím, že na významu nabývají sourozenci, spolužáci a přátelé (Čačka, 2000). V období adolescence přicházejí i sociální změny spojené s opuštěním základní školy a vstupem do procesu přípravy na budoucí povolání a nakonec (kromě vysokoškoláků) nástupem do zaměstnání. Mladý člověk také dosahuje plnoletosti, což sebou přináší i právní změny (Vágnerová, 2005). V období adolescence nabývá člověk nové společenské hodnoty. Dochází k přijímání statusu a role dospělého a k integraci dalších nových rolí do osobnosti adolescenta. Schopnost obstát v interpersonálních vztazích má vliv na sebehodnocení člověka. Některé role jsou jasně dané, ale s jinými může u mladého člověka docházet k experimentování a k subjektivní změně jejich prožívání a hodnocení (např. role partnera). To může vést také k řadě nových konfliktů.

Sociální vztahy s okolím se postupně rozvíjejí a uklidňují, nabývají nové kvality. Pozdní adolescenti již necítí přílišnou závislost na svém okolí, tudíž nedochází k takovým vzpourám proti autoritativnosti, jak tomu bylo dříve. Teď

dochází k větší otevřenosti a potřebě partnerství i sounáležitosti se svým okolím. Dospívající se již cítí být více partnerem dospělých než dítětem. Určitým symbolem toho je i fakt, že mu okolí začíná vykat. Dochází také ke standardizaci a rozvoji komunikace s ostatními dospělými.

U adolescenta se mění pohled na společenské normy, ke kterým již není tolik kritický. Určitá pravidla uznává a chápe jejich význam pro společnost. Nedochází ale ke konformnímu přijetí všech pravidel a norem společnosti. Na základě vlastních morálních principů si vybírá ty, které považuje za správné. Morální vývoj mladého člověka má své typické znaky. Jde především o zaujímání vlastního stanoviska na základě přesvědčení o správnosti. Typická je také tendence k absolutistickým závěrům a netolerance k těm co se s jejich názory rozcházejí. Adolescenti jsou konfrontováni s velkým množstvím hodnot, které nejsou schopni nějakým způsobem koordinovat. Pokud adolescent nepřijímá normy společnosti, mluvíme o tzv. antiidentifikaci s řádem společnosti (Vágnerová, 2000).

2.4.1. Vztahy s rodiči

Rodina zůstává stále vlivným činitelem při procesu socializace u adolescenta. Postavení mladého člověka v rodině se mění s postupným nabýváním statusu dospělého, a proto nemá již takovou potřebu dokazovat svoji samostatnost. Vágnerová (2000) v této souvislosti mluví o tzv. mechanismu kyvadla, kdy na počátku adolescence dochází ke kolísání mezi odmítáním a přijetím rodiny.

Adolescent si stále udržuje k rodičům jistý kritický postoj. Ten ale nabývá jiné kvalitativní hodnoty než dříve. Už nejde jen o prostou vzpouru. Jak bylo výše zmíněno, adolescent se začíná více zabývat svojí budoucností a jako určitý model mu k tomu slouží i styl života jeho rodičů. Ten kriticky hodnotí a konfrontuje ho s vlastní představou. Díky nekompromisnímu hodnocení se proto život dospělého zdá jako nudný, prázdný a neuspokojivý (Vágnerová, 2005). Přirozeně tak může docházet ke konfliktu hodnot mezi těmito generacemi (Čačka, 2000). Jde ale o přirozený průběh, který napomáhá k vytváření si vlastní identity. Rodiče by na kritický postoj svých dětí měli reagovat a logickými argumenty, které by jim pomohly si svá stanoviska obhájit. *„Pokud mají dospívající pocit, že mohou před rodiči svobodně prezentovat svoje názory a pocity, že je rodiče poslouchají, konflikty nejsou fatální, nezasahují sebevědomí a sebeúctu dítěte, a dokonce*

někdy přispívají i k sebeprosazení“ (Grotevand, Cooper in Macek, Laciná, 2006, s. 26). Podobně kritický postoj může vznikat i ve vztahu k prarodičům. Většinou ale není tak konfliktní. Protože vztah adolescentů k prarodičům je tématem této práce, vymezily jsme mu větší prostor ve zvláštní kapitole.

Konec období adolescence by mělo být na jedné straně ve znamení odpoutání se od rodiny, ale na straně druhé by vztah k rodičům měl přejít do pozitivní roviny. Odpoutání neznamená popření norem a hodnot rodiny, ale vytvoření si vlastního náhledu. Vztah mezi rodiči a mladým člověkem by měl být doprovázen vzájemnou akceptací (Macek, Laciná, 2006).

2.4.2. Vrstevnické vztahy

V období adolescence význam vztahu s vrstevníky prudce stoupá. Vazba na vrstevníky slouží k odpoutání se od rodičů a zároveň připravuje mladého člověka na soužití ve vlastní rodině (Macek, Laciná, 2006). Adolescent u vrstevníků hledá určitou jistotu a bezpečí, kterých se dobrovolně v určité míře vzdává ve své rodině, ale které ho připravují na nové, trvalé emoční vztahy v dospělosti (Langmeier, Krejčířová, 2003). Dle Macka (2003) mají vyšší sebehodnocení ti, kteří jsou pozitivně přijímáni a hodnoceni svojí vrstevnickou skupinou

Charakter přátelských vazeb nabývá v tomto období jiných hodnot, než jak tomu bylo v období pubescence. Adolescentovi již nejde o určitou nekompromisní oddanost svých přátel, ale na hodnotě začíná přibývat potřeba důvěry, ochota vyslechnout a pomoci, vzájemná úcta a uznání (Vágnerová, 2005). V těchto přátelských vztazích existuje již vzájemná tolerance a přijetí svého přítele s jeho klady i zápory. To přispívá k posílení schopnosti přijímat cizí názory a docházet ke kompromisům. Na konci tohoto období adolescent není již tak závislý na svých vrstevnících a částečně se od nich odpoutává.

2.4.3. Partnerské vztahy

Partnerství u mladých lidí neslouží již pouze k získání určité prestiže mezi vrstevníky a stává se potřebou nejen sociální, ale i psychickou a fyzickou. Partnerství slouží k rozvoji mužské a ženské identity a k rozvoji osobnosti samotné (Macek, Laciná, 2006). Zamilovanost, alespoň na počátku adolescence, je stále

spojována s určitou idealizací. Partner bývá v očích adolescenta spojován s pocitem vysoké hodnoty. Říčan (2004) takovou milovanou osobu vtipně nazývá věšákem na ideály. Typická je také potřeba častého kontaktu. Tyto vztahy jsou spojené s experimentováním, což může znamenat střídání partnerů za účelem „užít si“. To samozřejmě nelze brát jako striktní pravidlo, neboť jde o věc poměrně individuální. Pro některé může být překvapením, že *„v současné době se sexuální chování adolescentů mění. Klesá tendence k promiskuitě, většina adolescentů (62 %) udává, že měla jednoho až dva partnery. Současní teenageři jsou více monogamní a používání kondomu se pro ně stalo běžným zvykem.“* (Vágnerová 2005).

U adolescentů dochází k postupnému naplňování sexuální role. Sexuální zkušenosti jsou nedílnou součástí partnerských vztahů a první sexuální zkušenost završená pohlavním stykem je důležitým mezníkem v životě mladého člověka (Vágnerová, 2005). I tento akt znamená další krok do dospělosti. V této oblasti dochází k určitému experimentování, jak již bylo zmíněno výše. Jakmile dojde k souladu mezi smyslovou a duševní stránkou, doprovázenou porozuměním upřímností a důvěrou, můžeme mluvit o zralé sexualitě.

Obecně lze shrnout, že kvalitní partnerský vztah přichází na řadu, jakmile se podaří mladému člověku dozrát v oblasti sebepojetí, sebedůvěry a identity. Trvalejší vztahy jsou již někteří dospívající na prahu dospělosti schopni. Co se ale týče manželství, většina adolescentů po něm netouží. Manželství je sice symbolem dospělosti a samostatnosti, ale zároveň přináší řadu povinností a jistých omezení. Za vstupem mladého člověka do manželství může stát v některých případech snaha odpoutat se od nefunkční původní rodiny nebo snaha získat citové zázemí, které chybělo v rodině (Vágnerová, 2000).

Na závěr je třeba se zmínit o změnách spojených s partnerskými vztahy současných mladých lidí. Týká se to především závěrečné fáze adolescence. Manželství jako instituce je většinou přijímána rozporuplně. Z výzkumu z roku 2003, zabývajícího se názory na manželství a rodičovství, který provedl Národní institut dětí a mládeže MŠMT vyplývá, že mladí lidé obecně uznávají potřebu manželství (za účelem výchovy dětí, zajištění partnerů), nicméně 55 % respondentů se domnívá, že děti lze vychovávat i mimo manželství. V poslední době také často slycháváme o trendu, kdy mladý člověk preferuje život bez pevného partnerského vztahu vůbec a chce žít dobrovolně sám. Ve spojitosti

s tímto faktem se používá označení „*singles*“. Může jít o důsledek rozvolňování tradičních vztahů, ale zabývat se možnými příčinami tohoto stylu života, ať už jsou jakékoliv, je nad rámec této práce, přesto je nutné zde tento trend zmínit.

2.5. Adolescence ve 21. století

Každý kdo přichází do kontaktu s dospívajícími, by se měl snažit poznat a porozumět této specifické populaci lidí. Sak (2009) k tomu říká: „*Chceme – li pochopit děti a mládež, musíme se zabývat společností a chceme-li znát budoucí vývoj společnosti, musíme zkoumat mladou generaci.*“ Samotná osobní zkušenost s prožíváním tohoto období již nestačí a je potřeba zasadit dospívání současných mladých lidí do celospolečenského a kulturního kontextu (Macek, 2003). Současná západní společnost respektuje specifičnost období dospívání a vnímá ji jako přípravu na dospělost. Na druhou stranu mají adolescenti k dispozici jen málo rituálů či významných životních událostí, prostřednictvím kterých by byli blíže dospělosti. Macek upozorňuje (in Řehulková, Řehulka, 2001), že takové čekání na dospělost a málo příležitostí k smysluplnému začlenění do společnosti dospělých, může vést k hedonistickému užívání přítomnosti či rizikovým cestám k formování vlastní identity. Současní adolescenti dospívají v době, která má svá specifika a odlišnosti od doby minulé. Tyto odlišnosti jsou v morálních a sociálních normách, hodnotách společnosti, v životním stylu apod. Mají tedy jinou společenskou a sociální zkušenost od předchozí generace adolescentů, od adolescentního období jejich rodičů, prarodičů nemluvě. Například to co předchozí generace považovaly za něco nového, berou dnešní adolescenti jako samozřejmost. A to ať už jde o technologie, cestování nebo vzdělávání. To ale přináší i negativní stránky. Macek (2003) zmiňuje, že dochází u současných adolescentů k určité segmentaci zážitků a vztahů. K tomu dochází částečně vlivem právě internetu a mobilní komunikace. Na základě toho vzniká u mladých lidí častěji pocit osamocení a nestability. Na druhé straně však může internet uspokojovat v určité míře sociální potřeby, jako je komunikace s vrstevníky, navazování nových vztahů, sdílení problémů apod. (Šmahel, Konečný in Macek, 2001).

U dnešní generace adolescentů se často mluví o relativizaci norem a hodnot. V současnosti se více diskutuje a vyjednává o tom, co je dobré či špatné, morální či nemorální. Toto oslabení norem a hodnot vede k „vyššímu důrazu na důležitost aktuálního prožitku a situace, k vyšší orientaci na přítomnost (rychlá a intenzivní „konzumace slasti“) a k odkladům či případně úplnému odmítání dlouhodobých závazků.“ (Macek, 2003, s. 83). Určitá pozornost k otázkám partnerství a manželství u současné mladé generace je věnovaná v kapitole partnerské vztahy.

Otázkami hodnot se u mladých lidí zabýval výzkum Mládež ČR 2002. Z výzkumu vyplývá, že pro 98% zkoumaných adolescentů je největší hodnotou to, aby měli dobré přátele. Hned za tím následovalo mít dobré vztahy s lidmi (95%), aby žili život v míru (94%), v klidu a jistotě (91%), aby žili ve spokojené rodině a dobře vychovávali děti (93%), aby měli dobré zaměstnání (96%). Na konci jejich hodnotového žebříčku se umístila víra v Boha, kterou 83% dotázaných hodnotilo jako nevýznamnou.

Český výzkum Štursově a Bocana z roku 2006, který mapoval život mladé generace, se zabýval i otázkami trávení volného času. Ze zjištění vyplynulo, že zhruba tři čtvrtiny (72,9 %) mladých lidí tráví často či velmi často svůj volný čas s přáteli. Hodně jich tráví čas s partnerem (54,2 %), přičemž množství takového času se zvyšuje s věkem adolescenta. Až po těchto dvou variantách se umístila možnost trávení času s rodiči. Nejméně času mladí lidé tráví ve volnočasové organizaci (14,3 %). Mezi činnostmi, kterým se mladí lidé věnují, dominuje poslech hudby, poté sledování Tv a práce s počítačem. Sportu se alespoň jednou týdně věnuje 33,3 % dotázaných; častěji sportují chlapci. Macek (2003) uvádí, že oproti minulosti adolescenti preferují kromě pasivní formy odpočinku také jednoduchou zábavu, krátkodobé intenzivní prožitky jako jsou adrenalinové zážitky, experimentování s drogami apod. Adolescence si s sebou nosí určitý styl a charakteristiky, které jsou žádané i jinými věkovými kategoriemi. Toto „zpopularizování“ období dospívání způsobují ve velké míře především média.

Zajímavé výsledky přineslo empirické šetření z roku 2001, které bylo opakováním výzkumu provedeného v roce 1992. V obou případech výzkumný soubor tvořili adolescenti ve věku 14-16 let. Předmětem zájmu byly denní aktivity a budoucí očekávání dospívajících. Zjistilo se, že čeští adolescenti se více přiblížili průměrných údajům svých vrstevníků ze západní Evropy. Největší rozdíl oproti

prvnímu výzkumu byl v době věnované čtení (pokles o 20 minut denně) a v necíleném trávení času (nárůst 23 minut denně). U počítače strávili adolescenti přibližně 34 minut denně, tato forma trávení času nebyla v r. 1992 do výzkumu ještě zahrnuta. Při posuzování budoucích cílů autoři studie zjistili, že důležitost přání „uzavřít sňatek/trvale žít s partnerem“, přání „mít děti“ se sice nezměnila, ale posunul se předpokládaný věk realizace těchto cílů. V době výzkumu (rok 2001) byl vztah s partnerem či sňatek očekáván v 26 letech, což je o tři roky později, než tomu bylo na počátku devadesátých let. Předpokládaný věk rodičovství se posunul na 32. rok života, což bylo o sedm let více než v roce 1992. Dále se zjistilo, že se podstatně zvýšila hodnota vzdělání a profese (také „vydělat hodně peněz“) a hodnota volného času (Macek in Řehulková, Řehulka, 2001). Význam vzdělání a profese v adolescentech podporuje částečně i aktuální trh práce, který vyžaduje osobní flexibilitu a co největší připravenost. Mladí lidé mohou zároveň tyto signály ze společnosti vnímat jako nepříjemný tlak.

Stejně tak jako minulé generace se i dnešní adolescenti potýkají se specifickými aspekty současné doby. Adolescenti z velké části již období dospívání neprožívají jako dobu krizí a konfliktů s autoritami. Jak píše Macek (2003), to co dříve bylo mladými lidmi oceňováno, jako možnost vzdělání, svoboda názorů apod., je dnes adolescenty vnímáno jako samozřejmost. Tuto vysokou míru osobní individuální volby však provází vyšší míra osobní i společenské nejistoty.

3. PRARODIČOVSTVÍ

Průměrný věk vstupu do role prarodiče je v západních společnostech přibližně 50 let u žen a o několik let později u mužů. Je pravděpodobné, že prarodičem zůstanou asi po dvacet pět let nebo více; jde asi o třetinu jejich života. Prarodičovství je tak důležitá část životního cyklu pro většinu lidí. Je důležité jak pro osobní zkušenost, tak pro jeho vliv na ostatní (Smith, 1991).

Zájem o rodinu a její vliv na vývoj jedince se původně omezoval na dvě generace, generaci rodičů a dětí. Až později začali někteří výzkumníci upozorňovat, že starší generace je aktivní součást rodinné struktury a mohou do ní zásadním způsobem zasahovat. Následně stoupl zájem o témata spojená se starší generací a jejím působením v rodině. Při zpracování tématu o prarodičovství musíme vycházet především ze zahraničních zdrojů, protože ty české jsou značně omezené. U nás se jako první komplexněji prarodičovstvím, jako rodinné funkci, která má zvláštní specifika, zabýval Matějček.

3.1. Historie výzkumu prarodičovství

Smith (1991) uvádí, že dětská vývojová psychologie se stala vzkvétajícím oborem asi od roku 1920; zdálo by se, že vztah mezi prarodičem a dítětem je nedílnou součástí vyvíjející se dětské zkušenosti. Přesto toto téma zůstalo značnou dobu opomíjené. První zájem se objevil v průběhu 40. a 50. let, ale velký nárůst ve výzkumu přišel v 70. a 80. letech. Jackson a Rodríguez (1993) soudí, že k zájmu o prarodiče se výzkumníci dostali přes střední generaci, tj. generaci rodičů, která kontakt dětí a prarodičů často ovlivňuje. Tinsley a Parke (in Smith, 1991) navrhli čtyři možné příčiny přehlížení výzkumníků tématu prarodičovství v dětském vývoji před rokem 1980. Jednou příčinou mohly být demografické změny, vyskytující se ve dvacátém století, které měly za následek značné zvýšení průměrné délky života. Následkem toho více lidí vstupovalo do role prarodiče a zároveň v ní delší dobu zůstávali. Druhým důvodem mohla být donedávna obecná tendence dívat se na rodinu jako nukleární celek složený z rodičů a dětí. Nějakou chvíli trvalo, než se psychologové začali zajímat také o jiné vztahy než vztah matky a dítěte. Vypadá to, jakoby došlo k časovému zpoždění mezi dopadem demografických změn a

odpovídajícímu výzkumnému zájmu. Tinsley a Parke (in Smith, 1991) identifikovali další dva možné faktory, zodpovědné za toto zpoždění. Dříve vývojová psychologie zahrnovala pouze dětskou vývojovou psychologii, čímž se zúžil pohled na vývojové procesy do doby dospělosti a nepodporoval zájem o prarodiče. Pohled na problematiku středního věku a mezigeneračních vlivů přišel na scénu až později a s ním zároveň zájem o nejstarší generaci. Posledním možným faktorem mohla být podle autorů otázka metodologie. V analýze interakce prarodiče a vnoučete se často setkáme s vícečlennými vztahy a tím s přímými a nepřímými vlivy, pro jejichž rozlišení jsou třeba komplexní teoretické a statistické základy.

I přesto, že v 70. a 80. letech přišel nárůst ve výzkumu, Smith (1991) podotýká, že aktuální množství publikací je stále ještě malé ve srovnání s tím, za jak významné je tohle téma. Přesto již máme poznatky o prarodičovství napříč časem, populacemi, kulturami a pohlavími. Je třeba je ale doplnit o další především longitudinální výzkumy, zachycující dynamiku vztahu mezi prarodiči a vnoučaty v závislosti na čase a vnějších okolnostech a zasadit je do ucelenějšího teoretického rámce, než který se nám nabízí v současné době (Szinovacz, 1998).

3.2. Role a typologie prarodičů

Se zájmem o oblast vztahů mezi nejstarší a nejmladší generací v rodině vznikla také snaha o definování role prarodiče a vytvoření její platné koncepce. Nicméně v současné době stále někteří autoři upozorňují na jistou vágnost v definici role prarodiče v rodině, přinejmenším ve srovnání s jasnějšími představami o dalších rodinných rolích jako je rodič či dítě (Triadó et al., 2005). Možným důsledkem toho bylo, že nejvíce studovaný aspekt ve vztahu k prarodičovství byl, jak prarodiče a vnoučata vnímají význam prarodičovství, co se očekává od prarodičů a jaké jsou typické vzory chování prarodičovství. Charakter role prarodiče je třeba studovat v rámci kontextu kulturního, sociálního, rodinného i individuálního. Většina studií připouští složitost takové role a navrhuje typologie, definující různé způsoby prarodičovství (Triadó et al., 2005).

Jak již bylo zmíněno, se zájmem o prarodiče vznikla také snaha najít, definovat a zobecnit určité podobnosti a shody v prarodičovské roli, chování či

stylu. K jedné z prvních takových snah patří typologie z roku 1964, kterou navrhl Neugarten a Weinstein (Triadó et al., 2005). Tihle autoři popsali pět odlišných rolí u prarodičů. Jde o *formální předepsanou* roli, kdy prarodiče s vnoučetem udržují pravidelný kontakt, mají o vnouče zájem, ale nepřekračují hranici mezi prarodičovským a rodičovským vlivem. *Neformální* role je charakterizovaná hravostí a vzájemným emocionálním uspokojením ze svého vztahu. V třetím případě se prarodič *identifikuje s rolí rodiče* a bere na sebe větší zodpovědnost, nežli se od něho očekává. Čtvrtým popsaným typem je prarodič představující *zdroj rodinné moudrosti* a rozvážnosti, jde o roli prarodiče jako učitele. A konečně poslední typ, odcizení prarodiče, je charakterizovaný méně častým kontaktem, ale jinak laskavým vztahem (Barranti, 1985).

V roce 1976 vznikla další významná klasifikace, kterou navrhli Wood a Roberts (Barranti, 1985). Ti považovali za klíčové body při rozlišování různých typů prarodičovské role míru orientace prarodiče na *sociální (normativní)* či *osobní* aspekt této role. Na základě toho definovali čtyři prarodičovské typy. První má složku *sociální i osobní* rovnoměrně rozdělenou; prarodič se zabývá mravním vývojem vnoučete a přenosem hodnot, ale zároveň je k němu shovívavý a přátelský. *Symbolický typ* má nízké skóre v osobní dimenzi a vysoké v sociální; odkazuje na ty prarodiče, kteří se zabývají morálním vývojem dítěte a chtějí být pro něj hlavně respektovanými modely. *Individualizovaný typ* či styl se vyznačuje důrazem na vztah mezi prarodičem a dítětem a jejich potřebami pro přátelský vztah. Nakonec *zdrženlivý či vzdálený typ* popisuje styl prarodiče, který je ritualizovaný, rezervovaný, ovlivnění méně častým kontaktem.

Za zmínku stojí také známá typologie navržená Kivnickovou z roku 1982 (Kivnick, 1983). Ta na základě výzkumu navrhla ve vztahu k prarodičovství pět dimenzí, které prarodiče nejčastěji přiřazovali ke své roli. Je to míra *významu prarodičovské role*, která signalizuje důležitost této role v životě prarodiče v době, kdy ostatní zájmy a priority mizí. Prarodiče přisuzovali také význam pohledu na jejich *roli jako moudrého a zkušeného člověka*, který se těší váženosti a je symbolem tradic a hodnoty ve společnosti. Třetí dimenzí je *shovívavý a tolerantní postoj* vůči svým vnoučatům. Jako důležitý hodnotili prarodiče také *pocit symbolické nesmrtelnosti*, která vzniká prostřednictvím pokračování rodu. Poslední dimenze této konceptualizace od Kivnickové představuje prarodičovství jako příležitost ke *znovuprožívání vlastní minulosti*, prostřednictvím předávání

vlastních vzpomínek.

Z novějších významných výzkumů a následné kategorizace prarodičovské role lze zmínit rozsáhlý kvalitativní výzkum, jehož autory jsou Clarke a Roberts (Clarke a Roberts in Klápšťová, 2007). Ti se na základě hloubkových rozhovorů s prarodiči snažili zjistit, jaký význam prarodiče se svojí rolí spojují a vliv tohoto významu na kvalitu jejich života. K následně odvozeným kategoriím života patří symbolický význam, pod kterým si můžeme například představit pocit vlastní kontinuity zprostředkovaný dětmi a vnoučaty. Následují reorganizace života a prožívání nových zájmů a aktivit, naplnění proti pocitu osamělosti, odlišnosti a pozitiva prarodičovské role oproti roli rodičovské, možnost milovat a být milován, aktivní postoj k životu, radost ze sdílení. Autoři také podotýkají, že v některých případech může prarodičovství kvalitu života snižovat, a to například v případě, kdy je na prarodiče kladena přílišná dlouhodobá zátěž. Obecně Clarke a Roberts došli k závěru, že i přes současné proměňující se a rozmanité mezigenerační vztahy, zůstávají prarodiče důležitou součástí rodinné struktury.

V současné době existuje řada typologií prarodičovské role, ale žádná není považována za výlučnou. Obecně mohou být různé dimenze a styly přítomny v odlišné kvalitě i kvantitě u jednoho prarodiče.

3.3. Prarodič v rodinném kontextu

Význam vztahu ke své rodině se u starého člověka většinou zvyšuje. Odchodem do důchodu často dochází k menšímu počtu sociálních kontaktů, a tak bývá rodina hlavní sociální skupinou, kde člověk může být prospěšný, potvrzovat si svoji hodnotu a kde získává zázemí a jistotu.

3.3.1. Vztah k dětem a vnukům

Vágnerová (2000) mluví o tom, že kontakt s potomky uspokojuje u starých lidí zejména potřebu podnětů a nových zážitků, potřebu citové jistoty a zázemí, starý člověk si potvrzuje svůj vlastní význam a ve vazbě na život mladších generací může symbolicky cítit pokračování vlastního života. Pocitem uspokojení z prarodičovské role se ve svém výzkumu zabývali Reitzes, Mutran (2004).

Výsledkem bylo zjištění, že babičky i dědečci jsou s rolí prarodiče stejně spokojeni. Ve výsledcích se však našly také rozdíly. Za nejdůležitější považovalo roli prarodiče 66% žen ve srovnání s 42% mužů. Babičky a dědečci se nelišili v sebeúctě, obě strany měly podobně pozitivní sebeobran. Zjistilo se, že u prarodičů více identifikovaných s rolí prarodiče, se ukázal větší pocit sebeuspokojení a sebeúcty. Rozdíl se objevil mezi ženami a muži žijících a nežijících v manželství. Ženy žijící v manželství role prarodiče více uspokojovala než muže žijících v manželství. Naopak svobodné dědečky role prarodiče uspokojovala více než ženaté dědečky. Autoři to připisují tomu, že ženy úlohu prarodičovství spojují s ostatními rodinnými rolemi a cítí se lépe jako prarodič, pokud jsou vdané. Na rozdíl od toho, ale rozvedení a ovdovělí lidé mohou být za roli prarodiče více vděční. Při Kvalitativní studii mapující vzájemný vztah mezi dospívajícími vnoučaty a jejich prarodiči, a to z pohledu obou stran, se zjistilo, že prarodiče obecně mluvili pozitivně o roli prarodiče, používali termíny jako láska, potěšení a štěstí. Když byla vnoučata mladší, trávili čas společně hraním her, učením dovedností, poskytovali jim péči. Jak vnoučata stárla, vztahy se více točily kolem povídání, dávání rad a podpory. Nejméně se prarodiče zmiňovali o závažnějších problémech v jejich vztazích s vnoučaty. Někteří měli pocit zodpovědnosti za péči o ně větší, než by sami chtěli (Ross et al., 2004).

Současné analýzy mezigeneračních vztahů ukazují, že jak frekvence, tak kvalita mezigeneračních kontaktů vyznívá celkově příznivě. A to i přes to, že v dnešní době je nejvíce patrný rozdíl v jednotlivých dobách a historických zkušenostech, které jednotlivé generace mají za sebou. Frekvence setkávání seniorů a jejich příbuzných, zejména tedy dětí a vnoučat, je dána individuálními rodinnými vztahy i vzdáleností mezi bydlištěm. Jejich interakce je obecně poměrně intenzivní, kdy výsledky výzkumu ukazují, že 64% dětí ve věku 45 do 59 let se se svými rodiči stýká jedenkrát do týdne a dalších 13% jedenkrát do měsíce. Naopak 6% se se svými rodiči nestýká vůbec (Vidovićová, Rabušic, 2003). Četností kontaktů mezi nejstarší a nejmladší generací ilustruje šetření, zabývající se mezigenerační solidaritou mezi třemi generacemi žen, a z kterého vyplynulo, že 19% vnuček se s babičkou stýká denně, 26% několikrát do týdne, 33% jednou týdně, 14% jedenkrát za měsíc a 8% méně než jednou za měsíc. (Možný, 2003).

Z oblasti teoretické je třeba také připomenout, jaká specifika má samotný vztah starého člověka se svojí rodinou, tj. především dětmi a vnoučaty. Vztah

seniora se svými dospělými dětmi prochází určitým vývojem, který dle Vágnerové (2000) začíná fází relativní symetrie ve vztahu, kdy starý člověk není na nikom závislý a v rodině svých dětí působí spíše jako pomoc, ať už finanční nebo co se týče pomoci s domácností či vnoučaty. S věkem starého člověka může tento vztah přejít do úplné závislosti seniora na mladé generaci a obě tyto strany se musí vyrovnat se vzniklou situací. Rodina v otázce pomoci a starý člověk si musí přijmout fakt závislosti na druhých lidech.

Zajímavý je vztah mezi starými lidmi a jejich vnoučaty. Emoční pouto mezi těmito dvěma generacemi bývá mnohdy velmi silné. Staří lidé vzhledem k časovým možnostem a k jiné roli, kterou mají vůči vnoučatům, na rozdíl svých dětí, se často v jejich výchově velmi angažují. Naplňuje se tak jejich potřeba užitečnosti a zadostiučinění. Tyto dvě generace mají společnou jistou závislost na střední produktivní generaci, která o nich víceméně rozhoduje a vzniká tak mezi touto nejstarší a nejmladší generací mnohdy určité spojení. To se týká především období počátku stáří, kdy jsou vnoučata v mladším věku a jejich prarodiče jsou pro ně velmi citově významní. S postupným dospíváním dochází ke změně jejich vztahu, který nabývá větší symetričnosti. Dospívající vnuci již nejsou ochotni trávit se starým člověkem tolik času a jejich názorům a zkušenostem nepřikládají takovou hodnotu. Prarodiče si tento fakt mohou interpretovat jako nevděk, nechápou styl života svých vnoučat a mají mnohdy tendence do toho zasahovat. Z výsledku šetření, zabývajících se vztahem tří generací žen, vyplynulo, že vztah dospívajících vnouček a babiček je méně dynamický v porovnání se vztahem s rodiči, dochází k méně konfliktům, pravděpodobně díky menší frekvenci kontaktu. Vztah je také v důsledku generačního rozdílu méně intimní (Možný, 2003).

Postupná závislost starého člověka na své rodině se netýká pouze jeho dětí, ale ovlivňuje i vztah s vnoučaty. U nich se s postupným dospíváním zmírňuje kritický pohled na své prarodiče a mohou k nim být dokonce tolerantnější než jejich rodiče. Často to jsou vnuci, kteří věnují svým starým příbuzným největší péči a pozornost. Ukazuje se, že dospělá vnoučata jsou nedílnou částí podpůrné sítě prarodičů a mohou přispět k pomoci při psychologických i sociálních problémech týkajících se třetí generace (Even-Zohar, Sharlin, 2009).

4. VZTAH MEZI ADOLESCENTY A PRARODIČI - Z VÝZKUMNÝCH STUDIÍ

4.1. Prarodič v životě adolescenta

České výzkumy téma vztahu adolescentů k prarodičům prozatím zanedbávají, což se odráží v nedostupnosti informací v našich publikacích. Macek (2006, s. 83) poznamenává, že: „se výzkumná pozornost upírá především na vztahy adolescentů s rodiči a raně partnerské i přátelské vztahy s vrstevníky. Ostatní dospělí jsou opomíjeni; tvoří pouze součást kontextu a jako takoví jsou (ne)zkoumáni.“ Zahraniční literatura a výzkumy nám proniknutí do našeho tématu umožňují více. Otázkou však je, do jaké míry můžeme usuzovat, že výsledky tamního bádání lze aplikovat a zobecňovat i na populaci českých mladých lidí. Matějček (1997) tvrdí, že američtí prarodiče si žijí oproti těm českým více „po svém“ a nenajdeme u nich takovou vázanost na dospívající vnoučata jako u nás. My se ale domníváme, že jisté podobnosti existovat budou. Podporuje nás v tom fakt, že výzkumy zabývající se tématem vztahu prarodičů a adolescentů a provedené v odlišných částech světa a tedy i kulturách, docházejí často k podobným závěrům a interpretacím.

Jak jsme již předešleli, v české literatuře zmínku o vztahu prarodičů a jejich dospívajících vnoučatech nenajdeme buď vůbec nebo velmi okrajově. V kapitolách o sociálním okolí adolescenta spadají pravděpodobně do často zmiňované kategorie „jiní příbuzní“. Avšak my si myslíme, že prarodiče mohou v životě adolescenta hrát významnou roli. Dokazuje to slovenská studie z roku 2003, která se zabývala prarodiči jako zdrojem sociální opory u patnáctiletých adolescentů. Ze závěrů vyplynulo, že přibližně čtvrtina zkoumaných adolescentů považuje své prarodiče jako významnou součást jejich sociální sítě. U těchto adolescentů byla zároveň přítomna vyšší míra sebeúcty a pocit dlouhodobé subjektivní pohody s nižším výskytem zdravotních potíží (Madarasová - Gecková, Šimová, Dijk, 2003).

Také zahraniční výzkumy potvrzují, že prarodiče hrají v životě adolescentů nezanedbatelnou roli. V případě belgického výzkumu zabývajícího se vztahem adolescentů k prarodičům výzkumníci zjistili, že dospívající shledávají obecně své prarodiče důležitými a považují je za blízké osoby. Prarodiče jsou oceňováni

v první řadě proto, že jim poskytují lásku, ujišťují je o jejich hodnotě a tvoří s nimi jisté spojení (Van Rans, Verschueren, Marcoen, 1995). Stejně tak jiný výzkum na toto téma došel k závěrům, že prarodiče patří do blízkého sociálního okolí adolescenta a hrají v jeho životě významnou roli. Ta je především určována možností sdílet s prarodičem své problémy ale i pozitivní životní události. V případě konfliktu mladého člověka s rodiči občas prarodiče působí jako jejich útočiště. Naslouchání bylo jednou z klíčových rolí, kterou adolescenti u prarodičů oceňovali. Prarodič byl brán jako zdroj rodinné historie, zvyků a tradice, neboť bývá vypravěčem událostí z vlastního života i života rodičů adolescenta. Adolescenti ve výzkumu uváděli, že jsou povzbuzována k tomu, aby pilně studovala, ale také k tomu, aby byla zdravá a šťastná. Obecně panoval názor, že by prarodiče neměli zasahovat do rodičovských pravomocí. (Ross et al., 2004). Obecně výsledky výzkumného bádání naznačují, že dospívající se s jejich prarodiči dobře snášejí, těší se z jejich vzájemného vztahu a považují je za důležité blízké osoby. Nicméně prarodiče nebývají považováni za hlavní objekty důvěrnosti, stejně tak míra porozumění nebývá tolik vysoká, bývají někdy považováni za staromódní, neorientující se v některých oblastech života mladého člověka. Přesto tyto dvě generace mají vzájemně pocit závazku, avšak většinou nejde o něco specifického (Triadó et al., 2005, obdobně Creasey, Koblewski, 1991).

Autoři podobných studií se snaží problematiku vztahu adolescentů a jejich prarodičů zasadit do širšího kontextu a zdůraznit, jaký význam pro praxi mohou výsledky podobných studií mít. Attar-Schwartz et al. (2009) upozorňují především na ty adolescenty, kteří vyrůstají v neúplných či nefunkčních rodinách, a na které podpůrné vztahy s ostatními členy rodiny vně nejbližší rodiny mají pozitivní vliv. Zároveň apeluje na to, aby toto téma mělo více prostoru v rodinné psychologii. Stejně tak Ruiz a Silverstein (2007) podporují názor, že prarodiče mohou někdy fungovat jako kompenzace vztahů pro vnoučata, jejichž rodina je neúplná.

4.2. Determinanty určující vztah mezi adolescentem a prarodičem

Charakter vztahu mezi nejstarší a nemladší generací rodiny a jeho vývoj je určován mnoha proměnnými a jejich vzájemnou interakcí. Mezi tyto proměnné, kterými se výzkumníci doposud zabývali, patří především role pohlaví a jeho vliv na utváření vztahu mezi prarodiči a vnoučaty, dále otázka frekvence kontaktu, problematika role a vlivu střední generace, tj. rodičů adolescenta, a celková struktura rodiny. Uvědomujeme si, že zdaleka nejde o výčet všech determinant určujících vztah mezi adolescenty a prarodiči, nicméně s výše zmíněnými se na poli výzkumů prozatím setkáváme nejčastěji a cítíme potřebu, se s nimi blíže seznámit.

Otázka vlivu střední generace, tedy generace rodičů dospívajících, na utváření vztahu mezi vnoučaty a prarodiči, byla předmětem zájmu nejednoho výzkumu. Zajímavé jsou zejména ty, týkající se struktury nukleární rodiny. Jeden z takových výše zmiňovaných výzkumů mapoval, zda se vliv přítomného prarodiče na své adolescentní vnouče mění v závislosti na jeho dosavadním životě v úplné rodině s oběma biologickými rodiči, životě s jedním rodičem a v rodině náhradní. Výsledky ukázaly, že bez rozdílů na typ rodiny jsou prarodiče pro dospívající vnoučata zdrojem pohodlí, útěchy a důvěry. To se projevilo zvláště v rodině, kde teenagera vychovává pouze jeden rodič a v náhradní rodině. Autoři výzkumu došli k závěru, že působení prarodičů je pozitivní silou pro všechny rodiny, ale významnou roli hrají v rodinách aktuálně se nacházejících ve složitějších životních situacích (Attar-Schwartz et al., 2009; obdobně Ruiz, Silverstein, 2007). Na druhou stranu však můžeme citovat jiný výzkum, při kterém se zjistilo, že adolescentní vnoučata z rozvrácených rodin indikovaly v kontrastu s vnoučaty z rodin nerozvedených méně uspokojivé vztahy s jejich prarodiči, a to zejména s prarodiči z otcovy strany (Creasey, 1993). Ať tak či onak, domníváme se, že pokud v životě dospívajícího člověka je přítomný prarodič a jejich kontakt není z nějakého důvodu přerušen a omezen (může tak být např. po zmiňovaném rozvodu rodičů), plní většinou protektivní funkci.

Některé studie pokoušející se najít faktory, které determinují druh vztahu mezi prarodiči a vnoučaty, upřely svou pozornost na pohlaví. Ve spojitosti s tím sledovali tři druhy možných vlivů, jako je pohlaví vnoučete, pohlaví prarodiče a vliv

toho, zda jde o prarodiče z rodové linie matky či otce. S ohledem na pohlaví prarodiče se zdá, že nejvíce výzkumy poukazují na to, že vztah mezi babičkami a jejich vnoučaty tvoří silnější komponentu v emocionální blízkosti a citové podpoře než v případě vztahu s dědečky, kteří byli více emočně vzdáleni od vnoučat (Matthews, Sprey, 1985; obdobně Triadó et al., 2005; obdobně Creasey, Koblewski, 1991). Stejně tak Eisenberg (1988), který zkoumal vztah mezi pohlavími vnoučat, rodičů a prarodičů, zjistil, že vnoučata měla bližší vztah s jejich babičkami, zvláště z matčiny strany a také je více preferovala. Zároveň zjistil, že babičky se zdály více přístupné ve vztahu k jejich vnoučatům. A konečně pohlaví vnoučete může také ovlivňovat druh vztahu, který mají se svými prarodiči. Následkem předchozích informací lze očekávat, že jestli uvnitř rodiny mají nejtěsnější vztahy členové především z matčiny strany, tak vnučky budou vztah s prarodiči hodnotit silněji než vnuci. S tím souhlasí také Triadó, Martínez a Villar (in Triadó et al., 2005), kteří informovali, že v porovnání s dospívajícími dívkami, dospívající chlapci vnímají jejich prarodiče častěji jako vzdálenější osoby. Rozdíly ve vztazích, závislé na jednotlivých pohlavích u adolescentů sledovali také Baranowski a Marc (1984). Výsledky ukázaly, že vnučky se více než vnuci učily určité dovednosti (hobby, sport a jiné) od prarodičů, ale nebyly zjištěny statisticky signifikantní rozdíly mezi vnuky a vnučkami u šesti jiných druhů vzájemného ovlivňování: dělat něco pro prarodiče, vést osobní rozhovory s prarodiči, mluvit o rodinné historii, vyprávění prarodičů o příbězích týkajících se rodičů adolescentů, chození na společné výlety a přijímání rad od prarodičů. U obou pohlaví dospívající vypověděli, že většina schopností naučených od prarodičů, byla naučena prarodičem stejného pohlaví, jako jsou oni. Stejné pohlaví prarodiče bylo silnějším prediktorem přenosu dovedností, než byl vliv linie rodu z matčiny nebo otcovy strany.

Stejně tak vliv frekvence kontaktu na vztah mezi adolescenty a prarodiči byl obsahem několika výzkumných studií. V rámci této problematiky badatele zajímaly především dva základní okruhy otázek. Jednak předmětem zájmu byly příčiny, které ovlivňují četnost kontaktu mezi prarodiči a adolescenty. Jinými slovy chtěli vědět, proč někteří prarodiče navštěvují svá vnoučata častěji než jiní. Naproti tomu jiné studie sledovaly již samotný vliv častého či řídkého kontaktu na vztah mezi prarodiči a adolescenty a rozdíly mezi nimi. Jako příklad prvního případu můžeme jmenovat studii autorů Uhlenberga a Hammilla (1998), kteří zkoumali determinanty

častého a méně častého navštěvování mezi prarodiči a vnoučaty. Definovali šest významných prediktorů frekvence kontaktu. Jako prvním je *zeměpisná vzdálenost*, která je nejsilnějším předpovídatelem častého či řídkého kontaktu. Lze usuzovat, že většina prarodičů udržuje častý kontakt s jejich vnoučaty, pokud je jim to umožněno. Na druhém místě se jako nejvlivnější ukázal vliv *kvality vztahu mezi prarodičem a jejich dítětem*. Také jiné studie potvrzují (např. Attar-Schwartz, Tan, Buchanan, 2009), že rodiče mohou stát mezi vztahem prarodiče a vnoučat. Dalším faktorem je *počet všech vnoučat*, přičemž pokud se počet vnoučat (myslí se od všech dětí) zvyšuje, tak frekvence kontaktu s jedněmi se snižuje. O vlivu následujících tří faktorů na vztah mezi prarodičem a adolescentem jsme se v textu výše již zmiňovali, tato studie je však hodnotí z pohledu frekvence kontaktu. Autoři došli k závěru, že významným činitelem je *pohlaví prarodiče*. I tato studie dospěla k závěru, že babičky jsou s vnoučaty ve větším kontaktu než dědečci. Za významný považovali také fakt, zda jde o *vnoučata od dcery či syna*. Prarodiče ze strany matky se častěji stýkají s vnoučaty než prarodiče ze strany otce. A konečně poslední faktor říká, že pro babičky a dědečky platí, že nejvíce jsou v kontaktu s vnoučaty prarodiče, kteří jsou *ve svazku manželském, pak ovdovělí, znovu ženatí/vdané a nejméně rozvedení*.

Vztah mezi adolescenty a prarodiči je třeba hodnotit také z kontinuálního hlediska. To znamená, že se vyvíjí a aktuální kvalita tohoto vztahu je tvořena předešlými zkušenostmi, které ji zformovaly do současné podoby. Vzpomínky na roli, kterou prarodiče hráli či naopak nehráli pro člověka v jeho dětském věku, mohou přirozeně ovlivňovat jeho vztah k nim v současné době. I tato otázka je na zahraničním výzkumném poli rozpracována a my ji bereme jako významného činitele pro kvalitu vztahu mezi adolescenty a prarodiči. Ukázalo se například, že již dospělá vnoučata vnímají roli vnoučete více pozitivně, pokud měla zkušenost se svými prarodiči jako občasnými pečovateli v jejich dětství na rozdíl od těch, která tuto zkušenost neměla. Zároveň pociťují přirozenou povinnost a závazek vůči svým prarodičům (Even-Zohar, Sharlin, 2009). Stejně tak Matthews a Sprey (1985) došli při svém zkoumání vztahu mezi adolescenty a prarodiči k závěru, že aktuální hodnocení tohoto vztahu byla ovlivněna vztahem k jednotlivým prarodičům v dětství.

Na závěr můžeme shrnout základní obecné poznatky, které nám nabízejí především zahraniční studie o vztahu adolescentů k jejich prarodičům. Celkově se

zdá, že adolescenti vnímají své prarodiče jako blízké osoby, obzvláště silný může být tento vztah v případě, že nukleární rodina nefunguje, tak jak by měla. Dalšími určujícími determinantami kvality vztahu se ukázaly být především faktory, jako jsou četnost kontaktu, vzdálenost mezi bydlišti, vztah a adolescenta k prarodičům v dětství. Nezanedbatelný vliv má střední generace a její vztah ke svým rodičům. Výsledky studií se občas rozcházejí ve vlivu pohlaví, jako faktoru ovlivňujícího kvalitu vztahu mezi prarodiči a jejich dospívajícími vnoučaty. Především jde o rozpory v otázkách, zda je vztah k prarodiči odlišný u vnuků a u vnuček. Ať tak či onak, zatím se ukázalo, že adolescenti oceňují své prarodiče především pro jejich péči, naslouchání a nestrannost. Tento vztah se ukazuje jako vřelý a upřímný, avšak ne tolik důvěrný a hluboký. Výzkumné rezervy existují prozatím ve sledování vztahu mezi prarodiči a adolescenty z obou perspektiv. Zdá se, že najít shody a neshody ve vnímání tohoto vztahu z obou pohledů členů této dyády, by umožnilo další proniknutí do tématu.

VÝZKUMNÁ ČÁST

5. VÝZKUMNÝ PROBLÉM A CÍLE PRÁCE

V rámci problematiky mezigeneračních vztahů se můžeme již delší dobu setkat s názorem, že tyto vztahy jsou negativně ovlivněny rozpadem vícegeneračních soužití. To znamená, že nukleární rodina (otec, matka, děti) žije odděleně od nejstarší generace tedy prarodičů. S tímto tématem se probírá řada vlivů, které může nebo nemusí tento jev mít na všechny zúčastněné strany. Pravdou však zůstává, že prarodičovství stále hraje v životě českých rodin svou nezanedbatelnou roli. Již v teoretické části této práce jsme se dozvěděli, že jak mladé rodiny tak i prarodiče preferují samostatné bydlení s tím, že vzdálenost mezi nimi nebude příliš vysoká a budou si moci v případě potřeby vzájemně pomáhat. Nezřídka mladí rodiče rádi přijmou pomoc od prarodičů při opatrování a péči s jejich dětmi. Týká se to především dětí v mladším školním věku, pro které v těchto případech prarodiče mohou patřit po rodičích k nejbližším osobám. K tématu vztahu mezi prarodiči a jejich malými vnoučaty můžeme i u nás najít již nějaké informace a to jak na poli odborné literatury tak populární. Zajímá-li nás však, jak se tento vztah mezi prarodiči a vnoučaty vyvíjí dále, to znamená v období dospívání vnoučete a později, příliš informací už nenajdeme, nebudeme-li hledat v zahraničních zdrojích.

Adolescence je životní období nesoucí si svá specifika, nepohlíží se již na něj pouze jako přípravu na dospělost. Obecně je známo, že v období adolescence dochází oproti předchozím letům k větší orientaci na nové sociální kontakty, především kontakty mimo svou rodinu. Také vztahy v rodině se vyvíjejí a nabírají nové kvality. Macek (2006, s. 26) trefně poznamenává, že: *„tradovaná představa o nutnosti vyhraněného mezigeneračního konfliktu pro zdravý a přirozený vývoj adolescenta je spíše mýtem než skutečností“*. Vztahu adolescentů a jejich rodičům je zaslouženě věnována značná pozornost, ale zpracování tématu o vztahu prarodičů a adolescentů zcela chybí, a přesto jsou to právě prarodiče, kteří mohou patřit k nejbližším dospělým lidem v jejich současném životě.

A právě zde se dostáváme k otázkám, které jsme si v rámci této práce položili. Vztah mezi prarodiči a adolescenty můžeme sledovat z různých stran a hledisek, nás však zajímala tato problematika ze strany prozatím pouze adolescentů. Vzhledem k nedostatku českých výzkumů na toto téma jsme se

neměli příliš o co opírat a na co navázat. I když zahraniční výzkumy této problematice jistou pozornost již nějakou dobu věnují, nejsme si jistí, do jaké míry je možné závěry těchto studií aplikovat na populaci českých adolescentů, a tak jsme výzkum pojali jako sondu do této pro nás nové problematiky, která nám má poskytnout základní představu o vztahu, s předpokladem, že nějaký je, mezi adolescenty a jejich prarodiči. Za cíl jsme si položili tento vztah a některé jeho aspekty zmapovat a zjistit tak, do jaké míry se budou zahraniční výzkumy v některých otázkách shodovat se situací v případě českých adolescentů. Na základě prostudovaných materiálů nás zajímala míra emocionální blízkosti adolescentů k jejich žijícím prarodičům a její závislost na pohlaví, frekvenci kontaktu, vzdálenosti bydliště. Pod pojmem emocionální blízkost si představujeme míru důvěry, komunikace, přijetí a odcizení ze strany prarodiče a naopak. V publikovaných výzkumech jsme se nesetkali s možnou souvislostí osobnostních vlastností mladého člověka a vztahu k prarodičům. Proto jsme tuto otázku do našeho výzkumu také zahrnuli. Z osobnostních vlastností nás zajímaly vlastnosti extraverte a přívětivost.

6. STANOVENÍ HYPOTÉZ A VÝZKUMNÝCH OTÁZEK

V předchozí kapitole jsme si jako cíl této práce vymezili zmapování vztahu mezi adolescenty a jejich prarodiči, a to z pohledu adolescentů. Zároveň jsme chtěli zjistit, do jaké míry se budou zahraniční výzkumy v některých otázkách shodovat se situací v případě českých dospívajících. Emocionální blízkost v našem pojetí je souhrnným pojmem pro míru důvěry, komunikace, odcizení, blízkosti či přijetí.

K testování jsme zvolili následující hypotézy:

H1. *Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům u souboru chlapců a souboru dívek.*

H2. *Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti přisuzovanou zvláště ke svým babičkám a zvláště ke svým dědečkům.*

H3. *Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům žijícím ve stejném domě/bytě a k těm, kteří žijí ve stejném městě/vesnici.*

H4. *Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům žijícím ve stejném domě/bytě a k těm, kteří žijí ve vzdálenosti do 30km.*

H5. *Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům žijícím ve stejném domě/bytě a k těm, kteří žijí ve vzdálenosti nad 30km.*

H6. *Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům žijícím ve stejném městě/vesnici a k těm, kteří žijí ve vzdálenosti do 30km.*

H7. *Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům žijícím ve stejném městě/vesnici a k těm, kteří žijí ve vzdálenosti nad 30km.*

H8. *Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům žijícím ve vzdálenosti do 30km a k těm, kteří žijí ve vzdálenosti nad 30km.*

- H9.** *Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům, se kterými jsou adolescenti v kontaktu každý týden a k těm, se kterými jsou v kontaktu každý měsíc.*
- H10.** *Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům, se kterými jsou adolescenti v kontaktu každý týden a k těm, se kterými jsou v kontaktu každý rok.*
- H11.** *Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům, se kterými jsou adolescenti v kontaktu každý měsíc a k těm, se kterými jsou v kontaktu každý rok.*
- H12.** *U souboru chlapců ani u souboru dívek neexistuje statisticky významný vztah mezi naměřenými skóry ve škále „Extraverze“ a naměřenými hodnotami emocionální blízkosti.*
- H13.** *U souboru chlapců ani u souboru dívek neexistuje statisticky významný vztah mezi naměřenými skóry ve škále „Přívětivost“ a naměřenými hodnotami emocionální blízkosti.*

Ze stanovených cílů se výzkum zároveň snaží odpovědět následující výzkumné otázky:

- 1.** *Jak hodnotí adolescenti svůj vztah k prarodičům?*
- 2.** *Jaké aspekty ve vztahu jsou hodnoceny nejvíce pozitivně?*
- 3.** *Jaké aspekty ve vztahu jsou hodnoceny nejvíce negativně?*

7. DESIGN VÝZKUMU

7.1. Typ výzkumu

Při plánování našeho výzkumu jsme si museli položit otázku, jakým způsobem a jakými metodami můžeme změřit či zhodnotit vztah mezi adolescenty a jejich prarodiči. V českých podmínkách jde prozatím o neprobádané téma, proto volba nástrojů byla značně omezená. Standardizovaná metoda pro získávání dat o vztahu mezi prarodiči a adolescenty neexistuje. Pro počáteční vhled do nového tématu jsme plánovali vytvořit vzorek alespoň ze tří desítek probandů. V takovém případě jsme vyhodnotili metodu osobního rozhovoru za velmi zdoluhavou a nakonec možná i méně efektivní. Vzhledem ke stanoveným cílům a tomu, že jsme tento výzkum pojali jako sondu do nového tématu, jsme se rozhodli pro sestavení vlastního dotazníku a škály, které nám pomohou získat základní data o vztahu mezi adolescenty a jejich prarodiči. Zároveň je to nejlepší způsob jak data kvantifikovat. Využít jsme tedy především chtěli kvantitativní přístup. V případě zodpovězení hypotézy číslo 12 a číslo 13 nám byl nápomocný osobnostní inventář Big Five.

Vzhledem k tomu, že jsme si uvědomovali úskalí spojená se sestavováním vlastní posuzovací škály a zároveň jsme se obával, aby konečná data netvořily pouze obecné informace, které na druhou stranu shledáváme pro první náhled do problematiky za podstatné, rozhodli jsme se využít možnosti, kterou posuzovací škály také nabízejí, a to je kvalitativní rozbor jednotlivých položek (např. hledání podstatných položek, položek nejvíce kladně či záporně hodnocených).

7.2. Metody získávání dat

Jak již bylo v předchozí kapitole nastíněno, na základě uvážení a absence jakékoliv existující metody zjišťující vztah mezi adolescenty a jejich prarodiči, jsme se rozhodli pro vytvoření vlastní škály a dotazníku. Spolu s pětifaktorovým osobnostním inventářem Big Five tvořily testový materiál, předložený každému respondentovi z výzkumného souboru. Hned na začátku je třeba zmínit, že výzkumné osoby byli pobídnuti k tomu, aby se při vyplňování dotazníku a škály vyjadřovali pouze k jejich *žijícím* prarodičům. Zajímá nás současný vztah

adolescenta k prarodiči a jeho aktuální pohled, ne například hodnocení jejich vztahu, když byl dítě.

7.2.1. Obecné vlastnosti posuzovacích škál

Posuzovací škály jsou oblíbenou psychologickou metodou, se kterou se můžeme setkat v řadě výzkumů. Svoboda (1999, s. 299) definuje posuzovací stupnice či škály (rating scale) jako „metodu, sloužící k záznamu jednotlivých vlastností posuzované osoby nebo posuzovaného předmětu posuzovatelem, a to způsobem, který zajišťuje určitou objektivnost a dovoluje kvantitativní zachycení jevu.“ Břicháček (1978, s. 14) mluví o „určitých obecných metodách či technikách, které lze užít pro měření různých jevů či procesů.“ Mezi základní vlastnost škál patří, na rozdíl od pozorování, retrospektivnost, kdy se hodnotí spíše minulé zapamatované chování, situace či děje (Ferjenčík, 2000).

Na základě různých kritérií dochází ke klasifikaci posuzovacích škál. Již klasicky se dělí dle administrace na numerické, grafické, standardní, kumulované a škály s nucenou volbou. Dále rozlišujeme sebeposuzovací stupnice a „objektivní“ posuzovací stupnice. V prvním případě posuzovaná osoba je subjektem i objektem posuzování. Břicháček (1978) tyto škály také nazývá subjektivní, protože dochází k subjektivnímu posouzení určitého jevu. V druhém případě je posuzovaná osoba pouze objektem posouzení, které provádí jiná osoba. A konečně posledním základním dělením je rozlišení škály unipolární a bipolární. Unipolární je tvořena pouze řadou kladných čísel na rozdíl od bipolární, která obsahuje nulu jako středovou hodnotu a tudíž i čísla záporná (Svoboda, 1999). V praxi nedochází v rámci určitého výzkumu pouze ke striktnímu využití jednoho typu škály, ale je možné jejich kombinování (Ferjenčík, 2000).

Pokud bychom chtěli klasifikovat škálu použitou v našem výzkumu dle předchozích kategorií, jde o škálu sebeposuzovací, numerickou a unipolární. V případě numerické škály posuzovaná osoba zaškrtně číslo, které je součástí posloupné řady a zastupuje určitou alternativu odpovědi, která se posuzovateli zdá nejvhodnější. Nejčastěji se setkáváme s pěti či sedmi bodovou škálou. Obecně platí, že čím má škála více bodů, tím je citlivější. Reliabilitu škály zvyšuje přiřazení kvalitativního, to znamená slovního, významu ke každé číselné hodnotě (např. 1 - vždy, 2 - často, apod.) (Břicháček, 1978). Samotný způsob vyplňování takové

škály je v podstatě nenáročný, tento typ stupnice se v praxi těší značné oblibě, avšak s problémy se můžeme setkat při její konstrukci, která vyžaduje značné opatrnosti. Ferjenčík (2000) upozorňuje, že jednotlivé alternativy odpovědí zastoupené číslem, by měly být od sebe rovnoměrně vzdálené, což je nelehký ne-li nemožný úkol. Stejně tak zakotvení numerické škály, tj. stanovení extrémních bodů na škále, bývá problematické. Jak zmiňuje Břicháček (1978), jsou tyto škály často sestaveny bez empirického ověření a předpokládá se, že intervaly mezi čísly jsou alespoň subjektivně stejné. Autoři se většinou spokojují s tím, že jejich škála svůj předpokládaný účel více či méně splňuje.

Jako pozitiva sebeposuzovacích numerických škál můžeme zmínit jejich relativně snadné vytváření, použití i vyhodnocení. Administrovat je lze většinou hromadně, což zajišťuje úsporu času. Získaná data můžeme vyhodnocovat kvantitativně (např. průměry, výpočet statisticky významných rozdílů apod.) i kvalitativně (rozbor jednotlivých položek). Zároveň pro pokusné osoby bývá tento typ škály jasný, srozumitelný a snadno vyplnitelný. Na druhou stranu se škála může vyznačovat spornou hodnotou. Validitu ani reliabilitu nelze totiž jednoznačně určit (Břicháček, 1978).

7.2.2. Sebeposuzovací škála emocionální blízkosti k prarodičům

Jak již bylo výše zmíněno, neměli jsme k dispozici žádný nástroj zjišťující sílu či kvalitu vztahu adolescentů k jejich prarodičům, z toho důvodu jsme se rozhodli sestavit vlastní sebeposuzovací škálu. Na začátek jsme se tedy seznámili s možnými obtížemi, které mohou nastat ve spojitosti s konstrukcí škály a tím snižovat její hodnotu.

Při sestavování škály jsme stáli před úkolem formulovat výroky, které by demonstrovaly různé aspekty vztahu adolescenta k jeho prarodiči. Inspiraci jsme hledali ve dvou dotaznících, které hodnotí vztah adolescentů k jejich rodičům. Prvním z nich je *Dotazník rodičovského jednání a postojů pro adolescenty*, označovaný zkratkou ADOR, od Matějčka a Říčana (1983). Tento dotazník „zjišťuje postoje, jednání a výchovné praktiky rodičů, tak jak se jeví jejich dětem v pubertě a v adolescenci“ (Matějček, Říčan, 1983, s. 5). Z této definice je patrné, že dotazník mapuje z velké části jiné aspekty vztahu, než jsme požadovali od naší

škály. Přesto se nám jeví jako inspirativní některé položky z kategorie *Pozitivní zájem vs. Hostilita*, které zkoumají citový příklon adolescentů k jejich rodičům.

Jako druhý nám byl nápomocný dotazník IPPA neboli *Inventory of Parent and Peer Attachment*, zkoumající citový vztah adolescentů k matce a otci. Dotazník pro české prostředí upravili Širůček a Lacinová (in Ježek, Lacinová, 2008). IPPA měří stupeň důvěry, kvalitu komunikace a stupeň odcizení. Výsledkem je určení typu vazby mezi adolescentem a jeho rodičem. Také z tohoto inventáře bylo možné použít v podobném znění některé výroky. Na základě prostudované literatury a především výzkumů provedených na toto téma, jsme formulovali další škálové položky. Jak již víme, dle studií (viz 4.1.) adolescenti považují prarodiče za důležité osoby v jejich životě, ale ne ve všech aspektech. A právě z toho jsme vycházeli při sestavování dalších položek (např. má zastaralé názory; respektuji jeho/její rady, apod.). Zároveň jsme dbali na jasnost a jednoznačnost vět tak, aby byly adolescentům srozumitelné a slovníkově blízké. Výroky jsou ve formě oznamovacích vět.

Finální podoba námi vytvořené škály obsahuje celkem 35 položek ve formě krátkých výroků. Z těchto položek je 12, které jsou formulované záporně, to znamená, že pozitivní pól dosahuje maximální hodnoty 1 bod (např. Pořád se mu/jí na mě něco nelíbí). Položky jsme se snažily umísťovat tak, aby spolu nesousedily dvě podobné. Stupnice, podle které adolescenti hodnotili jednotlivé položky, je pětibodová s tím, že ke každé číselné hodnotě je přiřazen slovní význam (1 - ne, skoro nikdy; 2 - málokdy; 3 - někdy, občas; 4 - často; 5 - ano, skoro vždy). Čím byl dosažen vyšší skóre, tím byl vztah k prarodiči pozitivnější. Protože jsme potřebovali mít ohodnoceného každého prarodiče, umístili jsme po levé straně položek dva sloupce pro prarodiče z matčiny strany, po pravé straně dva sloupce pro prarodiče z otcovy strany, tím výzkumné osoby přiřazovali číselné hodnoty ke každému prarodiči zvlášť. Přesná podoba škály je součástí přílohy č.1.

7.2.3. Dotazník - frekvence kontaktu a vzdálenost bydliště

Jedním ze záměrů našeho výzkumu bylo zjistit, zda se míra emocionální blízkosti bude měnit v závislosti na vzdálenosti mezi bydlištěm adolescenta a jeho prarodičem a na frekvenci kontaktu mezi nimi. Současně nás zajímalo, zda bude existovat rozdíl v míře emocionální blízkosti k prarodičům mezi dívkami a chlapci.

V důsledku těchto stanovených otázek bylo třeba vytvořit dotazník k získání potřebných zbylých dat. Součástí tohoto dotazníku byla tedy kolonka k zaznamenání věku a pohlaví probanda. Dále byly vytvořeny dvě tabulky. První zjišťovala zmíněnou vzdálenost bydliště mezi adolescentem a jeho prarodičem, kde u každého svého prarodiče měla výzkumná osoba vyznačit, zda bydlí *ve stejném domě/bytě, ve stejném městě/vesnici, ve vzdálenosti do 30km* nebo *ve vzdálenosti větší než 30km*. V další tabulce jsme se ptali, jak často se adolescent se svým prarodičem setkává. Na výběr byly možnosti: *každý týden, každý měsíc, každý rok, nikdy*. Při konstrukci dotazníku jsme se tedy rozhodli pro čtyři varianty odpovědi u každého zjišťovaného faktoru, což se nám vzhledem k předpokládané míře citlivosti škály emocionální blízkosti jevilo jako přiměřené. Dotazník je součástí přílohy č.1.

7.2.4. NEO pětifaktorový osobnostní inventář – Big Five

V rámci našeho výzkumu jsme se také ptali, zda se možné výsledky zjištěné posuzovací škálou mohou měnit v závislosti na osobnostních vlastnostech respondenta. Za nástroj k měření těchto vlastností jsme si zvolili osobnostní inventář Big Five.

Pětifaktorový osobnostní inventář, sestavený P. T. Costou a R. R. McCraem, slouží k měření pěti obecných dimenzí osobnosti. Inventář předpokládá, že výpověď člověka o vlastních myšlenkách, pocitech a chování, je zároveň výpovědí o jeho osobnosti. Pro českou populaci ho upravili Martina Hřebíčková a Tomáš Urbánek (2001). Jednotlivé osobnostní dimenze byly vytvořeny na základě lexikální analýzy slov používaných k popisu osobnosti. Autoři nejdříve vybrali přídavná jména popisující typické chování, prožívání a reagování jednotlivého člověka. Z nich poté vytřídili relativně trvalé vlastnosti osobnosti od těch dočasných. Ve finálním množství vlastností autoři našli pět hlavních rysů, které svým nábojem převyšovaly všechny ostatní. Byly jimi Emocionální stabilita, Extraverze, Otevřenost vůči zkušenosti, Přívětivost a Svědomitost.

Samotný inventář tvoří celkem 60 položek. Každá osobnostní dimenze je v testu zastoupena 12 položkami. Výhodou je možné použití jak individuální tak

hromadné administrace. Respondent na pětibodové stupnici vyznačuje, do jaké míry ho daný výrok vystihuje. Na vyplnění je potřebná doba přibližně 15 minut.

NEO pětifaktorový osobnostní inventář se stal jedním z nejvyužívanějších nástrojů pro základní zmapování osobnosti člověka. Jeho uplatnění je možné ve výzkumných studiích, klinické praxi i poradenství. Jeho výhodou je již zmiňovaná relativně krátká doba administrace, srozumitelnost pro respondenta a vysoká vypovídající hodnota výsledků dosažených v inventáři.

Vzhledem k tomu, že v rámci této práce mapujeme vztah adolescentů ke svým prarodičům, z dimenzí zjištěných pomocí tohoto inventáře pro nás byly důležité výsledky ze dvou z nich, a to z dimenze Extraverze a Přívětivost. Zajímají nás proto, že jako jediné charakterizují interpersonální chování. Podrobnější popis těchto dvou dimenzí je obsažen v tabulce č. 1.

Tab. 1: Charakteristika dimenzí Extraverze a Přívětivost (Převzato ze: Hřebíčková, M., Urbánek, T.: NEO pětifaktorový osobnostní inventář. Praha: Testcentrum 2001, str. 45)

Lidé s vysokým skórem	Škála	Lidé s nízkým skórem
sociabilní aktivní povídavý optimistický zábavný orientovaný na lidi	E: Extraverze Zjišťuje kvalitu a kvantitu interpersonálních interakcí, úroveň aktivace, potřebu stimulace.	uzavřený vážný mlčenlivý orientovaný na úkoly tichý
konzervativní dobrosrdečný laskavý důvěryhodný pomáhající upřímný důvěřivý	P: Přívětivost Zjišťuje kvalitu interpersonální orientace na kontinuu od soucítění po nepřátelskost v myšlenkách, pocitech i činech.	cynický surový podezíravý nespolupracující pomstychtivý bezcitný

7.3. Metody zpracování a analýzy dat

Po konečném sesbírání všech testových materiálů od respondentů a vyřazení těch, které nebylo možné použít, jsme je očíslovali a dle pohlaví rozdělili do dvou skupin. Postupně jsme všechny hrubé skóry zadali do programu Microsoft Excel, což bylo nezbytné pro jejich přehlednost a další využití. Vzhledem k tomu, že některé položky ze škály emocionální blízkosti v pozitivním směru dosahovaly maximální hodnoty 1bod, bylo nutné u těchto položek hodnoty převrátit dle tabulky č. 2, aby mohly být použity pro další výpočty. U jednotlivého respondenta jsme pro

každého jeho prarodiče vypočítali součet všech odpovědí, čímž jsme získali jednu, dvě, tři nebo čtyři hodnoty. Počet těchto konečných hodnot tedy závisel na počtu prarodičů.

Tab. 2: Převrácené hodnoty záporných položek

Číslo odpovědi	Převrácené hodnota
1	5
2	4
3	3
4	2
5	1

U prvních jedenácti hypotéz jsme chtěli testovat, zda existuje statisticky významný rozdíl mezi zjištěnými hodnotami. Pro ověření těchto hypotéz jsme zvolili Studentovy T-testy, které zjišťují, zda existuje statisticky signifikantní rozdíl mezi dvěma nezávislými výběry v aritmetických průměrech (Reiterová, 2007). Jak Reiterová (2007) upozorňuje, před t-testem je nutné provést dvouvýběrový F-test, který zjistí, zda jsou rozdíly mezi rozptyly ve zvolených výběrech. Na základě toho se pak rozhodne, jaký typ t-testu se použije. Pomocí programu Microsoft Excel se získá hodnota t , která se poté porovná s kritickou hodnotou $t_{\alpha}(v)$ nebo t_{α}^* , v případě t-testu s nerovností rozptylů. Platí, že je-li $t > t_{\alpha}(v)$, zamítáme nulovou hypotézu a můžeme říci, že existuje mezi výběrovými průměry statisticky významný rozdíl (Reiterová, 2003).

Pro zodpovězení hypotéz č. 12 a č. 13 bylo třeba provést korelaci mezi hodnotami naměřenými ve škále emocionální blízkosti a skóry naměřenými pomocí inventáře Big Five. Korelace zjišťuje, zda rozdíly v naměřených hodnotách dvou proměnných jsou ve vzájemném vztahu. Pearsonův korelační koeficient (r), který určuje stupeň závislosti dvěma proměnnými, může dosahovat hodnoty mezi 0 a 1 (-1). Je-li $r = 1$, pak mezi proměnnými existuje úplná pozitivní závislost, je-li $r = 0$, pak mezi proměnnými není žádný vztah, a konečně je-li $r = -1$, existuje mezi proměnnými úplná negativní závislost (Reiterová, 2003). V důsledku toho, že výzkumné osoby při vyplňování škály emocionální blízkosti hodnotili každého prarodiče zvlášť, jsme od každého z nich mohli získat až čtyři hodnoty. Abychom mohli provést korelace, museli jsme v rámci každého subjektu vypočítat aritmetický průměr ze všech (maximálně tedy čtyř) těchto hrubých skóre, čímž

jsme získali celkovou hodnotu emocionální blízkosti k prarodičům pro každého respondenta. S těmito hodnotami a hodnotami z inventáře Big Five se poté mohly provést korelace. I v tomto případě jsme pro výpočty použili program Microsoft Excel.

Pro zodpovězení výzkumných otázek jsme škálu analyzovali z kvalitativního hlediska, kdy nás zajímali především celkově nejvíce pozitivně a negativně hodnocené položky. Hodnotu každé otázky jsme vypočítali pomocí aritmetického průměru.

8. VÝZKUMNÝ SOUBOR A PRŮBĚH ŠETŘENÍ

Naší cílovou skupinou, na kterou jsme zaměřili pozornost, byli adolescenti. Pro výběr respondentů jsme si stanovili dvě hlavní kritéria. Prvním kritériem byl věk. V předešlé teoretické části jsme se přiklonili k vymezení adolescentního období do rozmezí mezi 15 - 20 lety (viz 1.1.). Druhé kritérium tvořila přítomnost alespoň jednoho prarodiče v současném životě adolescenta.

Respondenti byli do výzkumného vzorku zahrnuti na základě příležitostného výběru. Díky našim možnostem byl výběr respondentů proveden ze studentů Gymnázia Jana Blahoslava v Ivančicích. Základní soubor tvořilo celkem 43 studentů 2., 3. a 4. ročníku ve věkovém rozpětí od 15 – 18 let. Snažili jsme se o alespoň přibližnou rovnoměrnost pohlaví ve výzkumném souboru. Finální souboru byl nakonec tvořen 20 ženami a 23 muži. V níže zobrazené tabulce č. 3 jsou rozepsány charakteristiky týkající se věku, pohlaví a počtu prarodičů jednotlivých respondentů. Tabulka č. 4 uvádí počet hodnocených prarodičů.

Se zvoleným výzkumným souborem se nám nabízejí jeho pozitiva i negativa. Jeho pozitivní aspekt shledáváme v dostupnosti našich probandů spolu se vstřícným přístupem ze strany vedení školy i samotných učitelů. Možnost administrovat dotazník přímo ve vyučovací hodině bylo pro nás časově výhodné. Zároveň tím bylo možné ovlivnit poměr chlapců a dívek při jejich zařazování do výzkumného souboru. U studentů gymnázia jsme také předpokládali adekvátní rozumové schopnosti a schopnost sebereflexe při vyplňování našeho dotazníku.

Současně si ale uvědomujeme i nevýhody, které se s daným výzkumných souborem pojí. I přesto, že studenti byli námi požádáni k vyplnění dotazníku, mohli to vnímat spíše jako výzvu či dokonce příkaz ze strany učitele. To mohlo mít případný vliv na jejich motivaci. Studenti vyplňovali dotazníky hromadně, čímž mohla být narušena soukromnost při vyplňování a tím pádem i obsah dotazníku. Avšak za nejdůležitější považujeme si uvědomit, že probandi pocházejí ze specifické skupiny, tzn. studentů gymnázia. Je tedy otázkou do jaké míry může výsledky tento fakt ovlivnit.

Tab. 3: Věková charakteristika výzkumného souboru

Charakteristika	Varianty	Počet respondentů
pohlaví respondentů	dívky	20
	chlapci	23
věk respondentů	16 let	15
	17 let	14
	18 let	14

Tab. 4: Počet hodnocených prarodičů

Varianty	Počet
dědeček - matka	34
babička - matka	39
dědeček - otec	34
babička - otec	41
CELKEM	148

Pro získání potřebných dat jsme využili dotazníkového šetření, které proběhlo v měsíci listopadu roku 2009. Jak již bylo výše zmíněno, jako výzkumný soubor nám posloužili studenti 2., 3., a 4. ročníku Gymnázia Jana Blahoslava v Ivančicích. Vedení školy umožnilo hromadnou prezentaci a distribuci dotazníků přímo ve vyučovací hodině. Díky tomu byla zajištěna přesná administrace a zodpovězení případných otázek studentů v průběhu vyplňování dotazníků.

Před podáním samotného dotazníku byl studentům představen jeho cíl a záměr, byla jim také nabídnuta možnost seznámit se s pozdějším výsledkem celého výzkumného šetření. Zdůraznili jsme anonymitu celého výzkumu. Každý z probandů měl k dispozici testový materiál tvořený dotazníkem s doplňujícími otázkami, sebeposuzovací škálou emocionální blízkosti a inventářem Big Five. Doba sběru dat nebyla časově omezena a u každé skupiny studentů činila přibližně třicet minut. Celkem bylo rozdáno 50 dotazníků, přičemž ve výzkumu byla použita data ze 43 dotazníků. Důvodem nevyužití zbylých 7 dotazníků byla absence vyplnění některých jeho podstatných částí.

9. VÝSLEDKY ANALÝZY ZÍSKANÝCH DAT

Po zadání dat do programu Excel jsme mohli začít s jejich analýzou a ověřováním hypotéz, které jsme si zvolili (viz 6.).

9.1. Ověření hypotéz

V této kapitole kromě ověřování samotných hypotéz uvádíme pro představu také tabulky, ve kterých najdeme k příslušné kategorii průměrnou dotazníkovou (tj. průměrné hodnocení prarodičů v rámci jednoho dotazníku) i průměrnou položkovou hodnotu. Vzhledem k tomu, že škála obsahuje 35 položek, z nichž každá může dosáhnout maxima 5 bodů, nejvyšší možný počet dosažených hrubých skóre v rámci jednoho prarodiče je 175 bodů. Čím vyššího skóre adolescenti dosahovali, tím byl jejich vztah k prarodičům pozitivnější. V tabulce č. 5 vidíme hrubé skóre, které souvisejí s první a druhou hypotézou, které zjišťují rozdíly v pohlaví u dosaženého výsledku. Tabulka č. 6 představuje průměrné hodnoty pro hypotézy č. 3 – 8, které zjišťují škálové rozdíly týkající se vzdálenosti bydliště mezi adolescenty a jejich prarodiči. Tabulka č. 7 uvádí průměry dosažených skóre, týkající se frekvence kontaktu. Ten testují hypotézy č. 9 – 11.

Tab. 5: Průměrné hodnoty dle pohlaví

Kategorie	Průměrná dotazníková hodnota	Průměrná položková hodnota
emocionální blízkost posuzovaná dívkami ke všem prarodičům	129,1	3,7
emocionální blízkost posuzovaná chlapci ke všem prarodičům	135,1	3,8
emocionální blízkost posuzovaná celým výzkumným souborem ke všem babičkám	134,8	3,9
emocionální blízkost posuzovaná celým výzkumným souborem ke všem dědečkům	129,1	3,7
hodnota emocionální blízkosti posuzovaná celým výzkumným souborem ke všem prarodičům	132,1	3,8

- První stanovená hypotéza zní: **Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům u souboru chlapců a souboru dívek.** V tabulce č. 5 vidíme, že celkové průměrné skóre u dívek dosahuje o něco málo nižší hodnotu než u chlapců. T-testem s rovností rozptylů jsme zjistili, že $t = 1,178$. Kritická hodnota $t_{0,05}(144) = 1,977$. Jelikož je $t = 1,178 < t_{0,05}(144) = 1,977$ můžeme říci, že **neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům u chlapců a dívek** a hypotézu H1 přijímáme.

- Druhá stanovená hypotéza zní: **Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k babičkám a k dědečkům.** V tabulce č. 5 vidíme, že celkové průměrné skóre u babiček je o něco vyšší než u dědečků. T-testem s rovností rozptylů jsme zjistili, že $t = 1,361$. Kritická hodnota $t_{0,05}(144) = 1,977$. Jelikož je $t = 1,361 < t_{0,05}(144) = 1,977$ můžeme říci, že **neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k babičkám a dědečkům** a hypotézu H2 přijímáme.

Tab. 6: Průměrné hodnoty dle místa bydliště prarodiče

Kategorie	Průměrná dotazníková hodnota	Průměrná položková hodnota
bydliště adolescenta ve stejném domě/bytě jako je bydliště prarodiče	126,7	3,6
bydliště adolescenta ve stejném městě/vesnici jako je bydliště prarodiče	145,5	4,2
bydliště adolescenta ve vzdálenosti do 30km od bydliště prarodiče	127,2	3,7
bydliště adolescenta ve vzdálenosti nad 30km od bydliště prarodiče	111,1	3,2

- Třetí stanovená hypotéza zní: **Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům žijícím ve stejném domě/bytě a k těm, kteří žijí ve stejném městě/vesnici.** V tabulce č. 6 si můžeme všimnout, že bydliště prarodiče ve stejném dome/bytě dosahuje druhého nejmenšího skóru. T-testem s nerovností rozptylů jsme zjistili, že $t = 3,186$. Kritická hodnota $t^*_{0,05} = 2,032$ a $t^*_{0,01} = 2,750$. Jelikož je $t = 3,186 > t^*_{0,05} = 2,032$, zároveň je $t = 3,186 > t^*_{0,01} = 2,750$, můžeme říci, že **existuje statisticky významný rozdíl**

mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům žijícím ve stejném domě/bytě a k těm, kteří žijí ve stejném městě/vesnici a hypotézu H3 zamítáme.

- Čtvrtá stanovená hypotéza zní: ***Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům žijícím ve stejném domě/bytě a k těm, kteří žijí ve vzdálenosti do 30km.*** V tabulce č. 6 můžeme vidět, že hodnota emocionální blízkosti k prarodičům žijícím ve stejném domě/bytě je jen o ½ bodu nižší než u prarodičů žijících ve vzdálenosti do 30km. T-testem s rovností rozptylů jsme zjistili, že $t = 0,172$. Kritická hodnota $t_{0,05}(75) = 1,992$. Jelikož je $t = 0,172 < t_{0,05}(75) = 1,992$ můžeme říci, že ***neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům žijícím ve stejném domě/bytě a k těm, kteří žijí ve vzdálenosti do 30km*** a hypotézu H4 přijímáme.

- Pátá stanovená hypotéza zní: ***Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům žijícím ve stejném domě/bytě a k těm, kteří žijí ve vzdálenosti nad 30km.*** T-testem s rovností rozptylů jsme zjistili, že $t = 1,648$. Kritická hodnota $t_{0,05}(37) = 2,026$. Jelikož je $t = 1,648 < t_{0,05}(37) = 2,026$ můžeme říci, že ***neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům žijícím ve stejném domě/bytě a k těm, kteří žijí ve vzdálenosti nad 30km*** a hypotézu H5 přijímáme.

- Šestá stanovená hypotéza zní: ***Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům žijícím ve stejném městě/vesnici a k těm, kteří žijí ve vzdálenosti do 30km.*** T-testem s nerovností rozptylů jsme zjistili, že $t = 4,041$. Kritická hodnota $t^*_{0,05} = 1,986$ a $t^*_{0,01} = 2,660$. Jelikož je $t = 4,041 > t^*_{0,05} = 1,986$, zároveň je $t = 4,041 > t^*_{0,01} = 2,660$, můžeme říci, že ***existuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům žijícím ve stejném městě/vesnici a k těm, kteří žijí ve vzdálenosti do 30km*** a hypotézu H6 zamítáme.

- Sedmá stanovená hypotéza zní: **Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům žijícím ve stejném městě/vesnici a k těm, kteří žijí ve vzdálenosti nad 30km.** T-testem s nerovností rozptylů jsme zjistili, že $t = 5,770$. Kritická hodnota $t^*_{0,05} = 1,997$ a $t^*_{0,01} = 2,660$. Jelikož je $t = 5,770 > t^*_{0,05} = 1,997$, zároveň je $t = 5,770 > t^*_{0,01} = 2,660$, můžeme říci, že **existuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům žijícím ve stejném ve stejném městě/vesnici a k těm, kteří žijí ve vzdálenosti nad 30km** a hypotézu H7 zamítáme.

- Osmá stanovená hypotéza zní: **Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům žijícím ve vzdálenosti do 30km a k těm, kteří žijí ve vzdálenosti nad 30km.** T-testem s rovností rozptylů jsme zjistili, že $t = 1,974$. Kritická hodnota $t_{0,05} (64) = 1,998$. Jelikož je $t = 1,974 < t_{0,05} (64) = 1,998$ můžeme říci, že **neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům žijícím ve vzdálenosti do 30km a k těm, kteří žijí ve vzdálenosti nad 30km** a hypotézu H8 přijímáme.

Tab. 7: Průměrné hodnoty dle míry kontaktu

Frekvence kontaktu mezi adolescentem a jeho prarodičem	Průměrná dotazníková hodnota	Průměrná položková hodnota
každý týden	139,8	4,0
každý měsíc	132,3	3,8
každý rok	99,6	2,9
nikdy	-	

- Devátá stanovená hypotéza zní: **Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům, se kterými jsou adolescenti v kontaktu každý týden a k těm, se kterými jsou v kontaktu každý měsíc.** T-testem s rovností rozptylů jsme zjistili, že $t = 1,947$. Kritická hodnota $t_{0,05} (125) = 1,979$. Jelikož je $t = 1,947 < t_{0,05} (125) = 1,979$ můžeme říci, že **neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům, se kterými jsou adolescenti v kontaktu**

každý týden a k těm, se kterými jsou v kontaktu každý měsíc a hypotézu H9 přijímáme.

- Desátá stanovená hypotéza zní: **Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům, se kterými jsou adolescenti v kontaktu každý týden a k těm, se kterými jsou v kontaktu každý rok.** V tabulce č. 7 můžeme vidět, že hodnota emocionální blízkosti k prarodičům, které adolescenti vidí jen maximálně několikrát do roka je mnohem nižší, než v ostatních případech. T-testem s nerovností rozptylů jsme zjistili, že $t = 6,342$. Kritická hodnota $t^*_{0,05} = 1,986$ a $t^*_{0,01} = 2,617$. Jelikož je $t = 6,342 > t^*_{0,05} = 1,986$, zároveň je $t = 6,342 > t^*_{0,01} = 2,617$, můžeme říci, že **existuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům, se kterými jsou adolescenti v kontaktu každý týden a k těm, se kterými jsou v kontaktu každý rok** a hypotézu H10 zamítáme.

- Jedenáctá stanovená hypotéza zní: **Neexistuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům, se kterými jsou adolescenti v kontaktu každý měsíc a k těm, se kterými jsou v kontaktu každý rok.** V tabulce č. 7 můžeme vidět, že hodnota emocionální blízkosti k prarodičům, které adolescenti vidí jen maximálně několikrát do roka je mnohem nižší, než v ostatních případech. T-testem s nerovností rozptylů jsme zjistili, že $t = 4,963$. Kritická hodnota $t^*_{0,05} = 1,997$ a $t^*_{0,01} = 2,660$. Jelikož je $t = 4,963 > t^*_{0,05} = 1,997$, zároveň je $t = 4,963 > t^*_{0,01} = 2,660$, můžeme říci, že **existuje statisticky významný rozdíl mezi naměřenou hodnotou emocionální blízkosti k prarodičům, se kterými jsou adolescenti v kontaktu každý měsíc a k těm, se kterými jsou v kontaktu každý rok** a hypotézu H11 zamítáme.

Tab. 8: Korelace

Pohlaví	Extraverze	Přívětivost
dívky	-0,341	0,236
chlapci	-0,289	-0,061

- Dvanáctá stanovená hypotéza zní: **U chlapců ani u dívek neexistuje statisticky významný vztah mezi naměřenými skóry ve škále „Extraverze“ a**

naměřenými hodnotami emocionální blízkosti. Pro velikost souboru dívek $n = 20$ je kritická hodnota korelačního koeficientu pro hladinu významnosti $\alpha = 0,05$ rovna 0,422. Pro velikost souboru chlapců $n = 23$ je kritická hodnota korelačního koeficientu pro hladinu významnosti $\alpha = 0,396$ (Reiterová, 2003). Jak je patrné z tabulky č. 8, ani jeden koeficient nepřevyšuje hodnotu hladiny významnosti pro daný soubor. Můžeme říci, že ***u chlapců ani u dívek neexistuje statisticky významný vztah mezi naměřenými skóry ve škále „Extraverze“ a naměřenými hodnotami emocionální blízkosti*** a hypotézu H12 přijímáme.

- Třináctá stanovená hypotéza zní: ***U souboru chlapců ani u souboru dívek neexistuje statisticky významný vztah mezi naměřenými skóry ve škále „Přívětivost“ a naměřenými hodnotami emocionální blízkosti.*** Ani v případě této hypotézy ani jeden koeficient nepřevyšuje hodnotu hladiny významnosti pro daný soubor (viz tab. 8). Můžeme říci, že ***u souboru chlapců ani u souboru dívek neexistuje statisticky významný vztah mezi naměřenými skóry ve škále „Přívětivost“ a naměřenými hodnotami emocionální blízkosti*** a hypotézu H13 přijímáme.

Na základě výše ověřených hypotéz jsme se dozvěděli, že mezi hodnocením chlapců a dívek se neprokázal statisticky významný rozdíl. Stejně tak nebyli babičky ani dědečci hodnoceni celým souborem natolik odlišně, abychom to mohli považovat za statisticky významné. V souvislosti se vzdáleností bydliště byli nejlépe hodnoceni prarodiče, žijící ve stejném městě či vesnici. Prokázali jsme, že mezi hodnocením těchto prarodičů a prarodičů žijících do 30 km a nad 30 km existuje signifikantně významný rozdíl. Ten je také mezi prarodiči žijícími ve stejném domě/bytě a ve stejném městě/vesnici. Prokázalo se, že adolescenti preferují spíše oddělené bydlení a lépe hodnotí prarodiče, se kterými nesdílí bydliště.

Při sledování frekvence kontaktu jsme prokázali, že nejlépe hodnoceni jsou prarodiče, se kterými se dospívající setkávají týdně. Statisticky významný rozdíl se nám podařilo prokázat mezi kategoriemi četnosti kontaktu „každý týden“ a „každý měsíc“ vzhledem k nejhůře hodnocené kategorii „každý rok“.

Signifikantně významný vztah mezi emocionální blízkostí a osobnostními vlastnostmi na škále Extraverze a Přívětivost nebyl prokázán.

9.2. **Zodpovězení výzkumných otázek**

Na závěr kapitoly se podíváme na data získaná škálou emocionální blízkosti z kvalitativního hlediska. V kapitole č. 6 jsme si stanovili následující výzkumné otázky:

- 1. Jak hodnotí adolescenti svůj vztah k prarodičům?*
- 2. Jaké aspekty ve vztahu jsou hodnoceny nejvíce pozitivně?*
- 3. Jaké aspekty ve vztahu jsou hodnoceny nejvíce negativně?*

Při vyhodnocování dotazníků jsme zjistili, že adolescenti měli tendenci hodnotit své prarodiče spíše pozitivně. Nejvyšší možná hodnota, kterou mohl prarodič získat, byla 175 bodů. Tato hodnota představuje nejpozitivnější vztah k prarodiči, kterého bylo možné ve škále dosáhnout. Čím vyšší hodnota byla dosažena tím, byl vztah k prarodiči kladnější. V případě hodnocení našich adolescentů celková průměrná hodnota emocionální blízkosti k prarodiči činila 132,1 bodů (viz také tabulka č. 5). Jak se ukázalo, na hodnocení měly vliv některé zjištěné faktory. Kladněji adolescenti hodnotili prarodiče, se kterými nesdílejí společné bydliště, ale kteří zároveň nebydlí příliš daleko. Podobné to bylo se setkáváním se s prarodiči. Pokud kontakt mezi těmito dvěma skupinami byl pouze párkrát do roka, hodnoty přisuzované těmto prarodičům byly podstatně nižší.

Pro zodpovězení druhé a třetí výzkumné otázky, jsme vypočítali aritmetický průměr ze všech hodnot, které jednotlivé položky škály dosáhly. Do tabulky č. 9 jsme zařadili šest nejvíce pozitivně hodnocených otázek a do tabulky č. 10 dalších šest položek, které byly hodnoceny dospívajícími nejvíce negativně. Dodáváme ještě, že průměry jsme počítali již z převrácených hodnot (viz 7.3.), tudíž položky s nejvyšší průměrnou hodnotou jsou položky, které adolescenti hodnotili nejvíce pozitivně, ačkoli v tabulce jsou v původním negativním znění. To samé platí pro položky s nejnižší průměrnou hodnotou.

Tab. 9: Položky nejvíce pozitivně hodnocené

Položka	Znění položky	Hodnota
28	vím, že mu/jí na mě záleží	4,5
12	často se spolu hádáme	4,5
29	vyhýbám se mu/jí	4,5
34	navštěvuji ho/jí z povinnosti.	4,4
32	bere mě takového/takovou, jaký/á jsem	4,3
20	zajímá mě, jak se mu/jí daří.	4,2

Z tabulky nám č. 9 vyplývá, že adolescenti nejvíce pozitivně hodnotili to, že jeho prarodiči na něm záleží. Dále vidíme, že se dospívající s prarodiči spíše nehádají. Nemají potřebu se mu vyhýbat, nepotvrzují také, že by ho navštěvovali pouze z povinnosti. Ve velké míře souhlasí s tvrzením, že je prarodiče berou takové, jací jsou. Z velké části potvrzují, že je zajímavá, jak se jejich prarodičům daří.

Tab. 10: Položky nejvíce negativně hodnocené

Položka	Znění položky	Hodnota
10	má zastaralé názory	2,9
21	naučil/la a učí mě spoustu věcí	3,1
3	je pro mě velkou oporou.	3,1
27	je hodně věcí, o kterých spolu mluvit nemůžeme	3,2
13	respektuji jeho/její rady	3,2
17	snaží se mně dokola o něčem poučovat	3,3

Tabulka č. 10 nás seznamuje s položkami, které byly od adolescentů hodnoceny nejvíce záporně, jejich průměrná hodnota byla nejnižší. Adolescenti spíše souhlasili s tvrzením, že jejich prarodič má zastaralé názory. Příliš kladně nehodnotili položku o tom, že by je prarodiči naučil a učí spoustu věcí. Nižší skóre mělo také tvrzení, že je prarodič pro adolescenta velkou oporou. Více se adolescenti přikláněli k názoru, že je hodně věcí, o kterých nemohou s prarodiči mluvit. Na otázku respektování rad prarodiče dospívající odpovídali oproti jiným položkám negativněji. Více také souhlasili s tvrzením, že se je prarodič snaží dokola o něčem poučovat.

10. DISKUZE

Některé zjištěné výsledky jsme očekávali, jiné nás mírně překvapili. Záměrem této práce bylo provést sondu do vztahu adolescentů k jejich prarodičům. Tento vztah nás zajímal jak z nejobecnějšího hlediska, tak z pohledu konkrétních otázek. Zajímalo nás, jak moc kriticky budou adolescenti hodnotit své prarodiče, jak se toto hodnocení bude měnit v závislosti na pohlaví adolescentů, zda je vztah k prarodičům ovlivněn tím, jak často se tyto dvě věkově rozdílné skupiny stýkají, či jak vzdálené od sebe mají bydliště. Zahraniční výzkumy věnují pozornost také pohlaví prarodičů, kdy babičky víc než dědečci mívají zpravidla vřelejší vztah k vnoučatům a stejně tak vnoučata k nim. Také tomu jsme věnovali v našem výzkumu pozornost. S čím jsme se v publikovaných studiích nesetkali, bylo to, zda v míře citové blízkosti k prarodičům nemohou mít statisticky významný vliv osobnostní vlastnosti zúčastněných stran. Proto jsme i tyto otázky do našeho výzkumu zahrnuli.

První hypotéza sledovala rozdíly v emocionální blízkosti k prarodičům u chlapců a dívek. Existují studie, které došly k takovým závěrům, že dívky mají citově bližší vztah ke svým prarodičům než chlapci, kteří prarodiče častěji nepovažují za tak blízké osoby. Avšak jiné výzkumy toto tvrzení neprokázaly. Ani my jsme nezjistili statisticky významný rozdíl u chlapců a dívek. Dokonce průměrná hodnota emocionální blízkosti k prarodičům byla nepatrně vyšší u mužské části našeho vzorku. Je možné, že pokud existují rozdíly mezi těmito dvěma pohlavími, pak jde spíše o jiné aspekty vztahu než je míra citové blízkosti, u které jsme žádný statisticky významný rozdíl nenašli.

Z hlediska pohlaví nás zajímaly již předem odlišnosti v hodnocení babiček a dědečků. Lze říci, že v této otázce se závěry výzkumů již tolik neliší. Celkem jednoznačně se vztah mezi babičkami a jejich vnoučaty, myslíme i těmi adolescentními, považuje za emočně silnější a vřelejší než je tomu v případě dědečků. Také v našem šetření dosahovaly babičky skutečně vyšších bodových hodnot, avšak rozdíl oproti dědečkům nebyl takový, abychom ho mohli považovat za statisticky významný. Je docela možné, že naše škála nebyla natolik citlivá, aby případné odchylky ve vztahu k babičkám a dědečkům mohla rozpoznat. Vhodnější

pro zkoumání této otázky by mohl také být kvalitativní výzkum, který by rozpoznal i drobnější nuance, které se v dotazníku či škále nemají možnost projevit.

Vzdálenost bydliště se stala další proměnnou, které byla věnována naše pozornost. Na základě prostudované literatury bychom na jednu stranu mohli předpokládat, že míra citové blízkosti bude nepřímo úměrná vzdálenosti bydliště. To znamená, že čím prarodič bydlí dál, tím citový vztah adolescenta k němu bude slabší. V takovém případě, by pro adolescenta měl být emočně nejbližší prarodič, žijící ve stejném domě či bytě. Na stranu druhou víme, že adolescenti si často chtějí udržet vlastní autonomii. Vztah k prarodičům žijícím ve stejném domě/bytě byl našimi adolescenty hodnocen záporněji, než vztah k prarodičům žijícím ve stejném městě či vesnici. Tento rozdíl byl natolik veliký, že byl vyhodnocen jako statisticky významný. Jedním z možných vysvětlení může být to, že prarodiče sdílející s adolescenty společné bydliště nebo dokonce domácnost, plní kvalitativně jinou funkci než prarodiče, žijící odděleně. Takoví prarodiče jsou součástí rodinného dění a mohou zasahovat do života adolescenta více než by si jejich vnoučata přála. Z teoretické části práce víme, že právě určitá nestrannost je to, co adolescenti na vztahu s prarodiči oceňují. Nejbližší vztah byl naměřen k prarodičům žijícím ve stejném městě či vesnici. Rozdíl mezi touto hodnotou a hodnotami u prarodičů žijících ve vzdálenosti do 30km a ve vzdálenosti nad 30km se prokázal jako statisticky signifikantní. Nejmenší námi naměřená hodnota byla spojená s prarodiči žijícími ve vzdálenosti větší jak 30 km. V tomto případě se naše výsledky shodovaly se závěry ostatních výzkumů.

Se vzdáleností bydliště souvisí také frekvence kontaktu, což byl další možný faktor, ovlivňující vztah mezi adolescenty a prarodiči. Všechny skórované prarodiče jsme podle tohoto kritéria rozdělili do čtyř kategorií. Ty, se kterými se adolescenti navštěvují každý týden, každý měsíc, každý rok a nikdy. Do poslední kategorie nebyl zařazen ani jeden prarodič. Znamená to tedy, že pokud adolescent z našeho výzkumného souboru prarodiče má, udržuje s ním alespoň minimální kontakt. V případě výsledků šetření se projevila přímá úměra mezi mírou kontaktu a vztahem k prarodičům. Čím byly tyto dvě skupiny v častějším kontaktu, tím byl vztah adolescentů k prarodičům bližší. Statisticky signifikantní rozdíl se však projevila pouze ve vztahu kategorie kontaktu „každý týden“ a „každý měsíc“ ke kategorii kontaktu „každý rok“. Tabulka v našem dotazníku neobsahovala možnost uvést kontakt „každý den“. Bylo by zajímavé zjistit, zda by

prarodiče přiřazení do této kategorie dosahovali podobných výsledků jako prarodiče, žijící ve stejném domě či bytě.

V neposlední řadě nás zajímal vztah mezi osobnostními vlastnostmi probanda a jeho vztahem k prarodiči. Z použitého dotazníku Big Five jsme měřili hodnoty položek „Extraverze“ a „Přívětivost“, neboť jde o složky interpersonálního chování. Mezi těmito dvěma osobnostními složkami a emocionální blízkostí k prarodiči jsme nenašli statisticky významný vztah. Z výsledků výzkumu se můžeme domnívat, že vztah mezi prarodiči a jejich vnoučaty je utvářen především jinými silnějšími faktory, než jsou osobnostní vlastnosti.

Při kvalitativním posouzení naší škály jsme se opírali o průměrové hodnoty jednotlivých položek i celkového hodnocení škály. Zjistili jsme, že adolescenti měli tendence hodnotit prarodiče spíše kladně a pozitivně. Z takového výsledku můžeme vydedukovat, že vztah k prarodičům je spíše blízký, avšak má také svou hranici. Analýza jednotlivých položek ukázala, že ne ve všech aspektech vztahu jsou prarodiče hodnoceni totožně. Vybrali jsme šest výroků s nejnižší průměrnou hodnotou, což jsou výroky nejméně pozitivně hodnocené. Tyto položky nám říkají, že prarodiče mají pro adolescenty často zastaralé názory. Adolescenti nemají příliš pocit, že by je prarodiče učili spoustě věcí, ani jejich rady pro ně nejsou tak důležité. Uvědomují si, že je spousta věcí, o kterých spolu nemohou mluvit, stejně tak více souhlasili s tvrzením, že se je prarodiče snaží poučovat. Méně dospívající také souhlasili s výrokem, že jsou pro ně prarodiče velkou oporou. Naopak nejvíce kladně hodnocené položky se týkají vědomí, že prarodiči na adolescentovi záleží a bere ho takového jaký je, že se spolu často nehádají. Adolescenti většinou nesouhlasili s tvrzením, že by se prarodičům vyhýbali nebo je navštěvovali pouze z povinnosti, zároveň potvrzovali, že je zajímá, jak se jejich prarodičům daří. Při zamyšlení se nad tím, co mají negativněji hodnocené položky společného, vidíme, že nesou jakýsi informativní obsah či náboj ve vztahu k adolescentovi. Styl života adolescentních vnoučat může být pro prarodiče hodně odlišný a naopak. Jde o věc, která je od sebe spíše vzdaluje a odlišuje. Adolescenti se v tomto směru mohou cítit spíše jako nepochopení a nechtějí slyšet nějaké „poučování“. To, že adolescenti méně souhlasili s větou „*je pro mě velkou oporou*“ si vysvětlujeme tak, že vztah mezi adolescenty a jejich prarodiči není až tak blízký, aby se to dalo definovat tímto výrokem. V životě adolescenta mohou být spíše jiné osoby, které pro ně znamenají velkou oporu. Z položek pozitivně hodnocených to vypadá,

jakoby oceňovali především bezpodmínečné přijetí ze strany prarodiče a nekonfliktnost vztahu, což se shoduje se našimi teoretickými poznatky. Uvědomují si, že prarodičům na nich záleží a ani jim nejsou lhostejní. Vypadá to, že prarodiče jsou spíše zdrojem péče, útěchy a vřelosti než zdrojem rad a pomoci. Můžeme polemizovat nad tím, do jaké míry adolescenti vyplňovali škálu podle svého skutečného přesvědčení a zdali při hodnocení některých položek (př. „*vyhýbám se mu/jí*“, „*navštěvuji ho/jí z povinnosti*“) se neřídili spíše stereotypy nebo očekávanými odpověďmi. Některé z položek měly značně podobné hodnoty, proto je třeba být obezřetný ve vyvozování a nadhodnocování závěrů z analýzy jednotlivých položek.

Jsme si vědomi toho, že výsledky výzkumu ovlivnila řada faktorů, ať už jsou to ty, které jsme sledovali, jako vzdálenost bydliště nebo frekvence kontaktu, nebo ty, na které jsme až takový vliv neměli, jako možná zkreslení ze strany posuzovatele. Při vyhodnocování dotazníků jsme si například všimli značné odlišného hodnocení některých prarodičů v rámci jednotlivých probandů. Tyto odlišnosti nesouvisely s námi sledovanými proměnnými. V takovém hodnocení hrají roli nejspíše proměnné na straně probanda a jeho osobní zkušeností s konkrétním prarodičem. Ne všichni prarodičové jsou stejní a ideální, hodnocení vztahu k nim závisí i na faktorech z jejich strany. Snížení rizika tohoto typu zkreslení můžeme dosáhnout volbou velikosti zkoumaného souboru. Čím bude větší, tím se zvýší pravděpodobnost, že se v něm méně časté a spíše krajní případy „ztratí“.

V našem případě je problematické samotné použití škály a to proto, že nejde o standardizovanou metodu, ale námi vytvořený nástroj. Je otázkou do jaké míry mohlo znění položek ovlivnit výsledky. Také musíme mít na zřeteli, že jsme výzkum provedli pomocí příležitostného výběru, který sám o sobě nezaručuje reprezentativnost výzkumného souboru. Respondenty se stala specifická skupina složená pouze ze studentů gymnázia. Nevíme, do jaké míry by se výsledky shodovaly či naopak lišily ve srovnání se studenty jiných středních škol a učilišť. Na základě tohoto faktu je třeba opatrnosti při zobecňování dosažených výsledků na zbytek české adolescentní populace.

Pokud budeme směřovat výsledky pouze k našemu výzkumnému souboru, můžeme konstatovat, že vztah k prarodičům je adolescenty hodnocen ve více pozitivním směru. Tento vztah částečně ovlivňují frekvence kontaktu a vzdálenost

bydliště mezi těmito dvěma věkovými skupinami. I přes možné nežádoucí vlivy a zkreslení jsme toho názoru, že získaná data mají informativní hodnotu a do značné míry splnila námi vztyčené cíle a otázky a zároveň otevřela nové. Dalším přiblížením k této problematice by mohl být výzkum, se vzorkem složeným nejen z adolescentních vnoučat, ale také jejich prarodičů. Na základě znalosti pohledu obou perspektiv, by bylo možné dosáhnout hlubšího porozumění tohoto vztahu. Cílem by mohla být otázka po tom, co mají ve vztahu prarodiče a jejich vnoučata společného, co naopak rozdílného, jak interpretují chování druhé strany, co každý z nich od druhého člena této dyády očekává apod.

Na základě prostudované literatury a výsledků našeho výzkumu jsme toho názoru, že vztah vnoučat s prarodiči nese svá pozitiva pro obě zúčastněné strany. Prarodič může v životě mladého člověka být protektivním faktorem, a to nejen v případě, kdy jeho původní rodina příliš nefunguje. Pro mladé lidi je to zároveň cesta k tomu, poznat a možná být i tolerantnější ke stáří jako takovému a přiblížit si život v celé jeho kontinuitě a celistvosti.

11. ZÁVĚR

V naší diplomové práci jsme se zabývali vztahem adolescentů ke svým prarodičům. Jedním z cílů bylo zjistit míru emocionální blízkosti, rozdíly v hodnocení dívek a chlapců, a zda babičky budou dosahovat významně jiných skóre než dědečci. V rámci použité škály nás zajímali nejvíce pozitivně a nejvíce negativně hodnocené aspekty tohoto vztahu. Míru emocionální blízkosti jsme sledovali v souvislosti se vzdáleností bydliště adolescentů a jejich prarodičů a frekvencí kontaktu. Zajímalo nás také, zda budou mít výsledky souvislost s osobnostními vlastnostmi adolescenta, konkrétně extravertizací a přívětivostí. Potřebná data jsme získali pomocí námi zkonstruované sebeposuzovací škály, dotazníku a inventáře Big Five.

Vliv pohlaví na výsledky výzkumu se neprokázal. Nenašli jsme statisticky signifikantní rozdíl v hodnocení u souboru dívek a souboru chlapců, a stejně tak nevznikl statisticky významný rozdíl v dosažených hodnotách mezi babičkami a dědečky.

Výzkumným šetřením naší práce se ukázalo, že adolescenti hodnotí svůj vztah k prarodičům spíše více pozitivně. Na základě kvalitativního rozboru škály jsme zjistili, že adolescenti kladně hodnotili především jakoby nepodmíněčné přijetí jejich osoby ze strany prarodiče a nekonfliktnost tohoto vztahu. Vztah k prarodičům je spíše vřelý než důvěrný. Zdá se, že pro adolescenta je prarodič zdrojem péče, útěchy a přijetí více než zdrojem rad a pomoci.

Domněnka, že existuje nepřímá úměra ve vzdálenosti bydliště a citovým vztahem se potvrdila jen částečně. Prarodiče žijící ve stejném domě/bytě dosáhli statisticky významně nižšího skóre než prarodiče žijící ve stejné vesnici/městě, ti byli celkově hodnoceni nejlépe. Statisticky významný rozdíl se také prokázal mezi prarodiči žijícími ve stejné vesnici/městě a prarodiči žijícími do 30km i prarodiči žijícími nad 30km.

V případě proměnné frekvence kontaktu jsme zjistili, že existuje statisticky významný rozdíl v naměřených hodnotách mezi adolescenty vidající své prarodiče každý týden a adolescenty vidající je každý rok. Stejně tak byl statisticky signifikantní rozdíl mezi kategorií kontaktu frekvence každý měsíc a každý rok.

Mezi těmi, co jsou v kontaktu každý týden a každý měsíc, jsme signifikantně významný rozdíl neprokázali.

Při zkoumání vlivu osobnostních vlastností adolescenta (extroverze, přívětivost) na hodnocení prarodiče, se statisticky významný vztah neprokázal. Vztah adolescenta k jeho prarodiči pravděpodobně ovlivňují jiné silnější faktory, než jsou vlivy vyplývající z osobnosti člověka.

12. SOUHRN

Naše diplomová práce nese název *Hodnocení vztahu k prarodičům očima adolescentů*. Úvodní část teoretické části se vztahuje k problematice mezigeneračních vztahů a forem rodinného soužití. Někteří autoři poukazují na přítomnost stále většího počtu tzv. nukleárních rodin a rozpad vícegeneračního soužití, které má podle nich vliv na mezigenerační solidaritu. Ukazuje se však, že oddělené soužití preferují obě zúčastněné skupiny, aniž by ztráceli pocit závazku vůči druhé straně.

Druhá kapitola se věnuje adolescenci jako specifickému životnímu období. Přijali jsme rozlišení tohoto období dle Vágnerové (2005) na ranou (11-15let) a pozdní adolescenci (15-20let). V období pozdní adolescence se odehrávají změny na poli fyzickém, psychickém i sociálním. Dochází k ukončení somatického vývoje a k plné reprodukční zralosti. Fyzický vzhled hraje pro adolescenta významnou roli. Na rovině psychické dochází k vyhraňování osobnosti člověka a procesu individualizace, který vede k vytvoření pocitu autonomie a jedinečnosti. Změny se odehrávají také na poli morálního usuzování. Mladý člověk normy přijímá na základě vlastního přesvědčení. V oblasti socializace zůstává u adolescenta hlavním činitelem jeho rodina, již nepanuje dřívější názor, že odpoutávání se od rodiny je nutně doprovázeno bouřlivým obdobím. Jak rodinné, přátelské tak i partnerské vztahy postupně nabývají nové střízlivější podoby. Při snaze porozumět současné mladé generaci, je třeba zohlednit celospolečenské hledisko. Současná doba má mladým lidem hodně co nabídnout, avšak nese si také svá úskalí, se kterými předchozí generace nemuseli mít zkušenost.

Třetí téma teoretické části tvoří problematika prarodičovství. S prodlužující se délkou lidského života vzniká předpoklad, že člověk delší dobu setrvá v roli prarodiče. Dlouhou dobu bylo téma prarodičovství odbornou veřejností opomíjené. Větší nárůst zájmu přišel až v 70. a 80. letech minulého století, což se týkalo především zahraničních studií. První výzkumy se snažili definovat roli prarodiče, čím vznikla řada typologií, avšak zatím žádná není považována za výlučnou a platně danou. Vztah prarodičů s vnoučaty si nese svá specifika. Význam má pro prarodiče samotné i pro jejich vnoučata, a to především vnoučata v dětském věku. Prarodiče často patří mezi nejbližší osoby z jejich sociálního okolí.

Poslední, čtvrté, téma teoretické části se věnuje již konkrétnímu vztahu mezi adolescenty a jejich prarodiči. České výzkumy k této problematice prozatím chybí. Pro porozumění tématu se proto musíme obrátit na zahraniční zdroje. Prarodiče jsou adolescenty považováni za blízké osoby, které působí v roli utěšitele, povzbuzovatele, naslouchatele a vypravěče rodinné historie. Jsou důležitou součástí sociální sítě mladého člověka, a to i přesto, že míra porozumění a důvěrnosti není tolik vysoká. Vztah mezi adolescenty a prarodiči je určován mnoha faktory a vlivy. Dostupné výzkumy zkoumají především vlivy pohlaví, a to jak ze strany prarodičů, tak také rodičů a samozřejmě vnoučat. Babičky bývají svým vnoučatům emočně blíží než dědečkové, a to především babičky ze strany matky. V případě rozdílu ve vztahu k prarodičům mezi chlapci a dívkami se výzkumy ve svých závěrech liší. V některých případech dívky pozitivněji hodnotily prarodiče, v jiných se to neprokázalo. Na sílu vztahu mezi nejstarší a nejmladší generací má také vliv četnost kontaktu a vzdálenost, která leží mezi nimi. Vztah mezi prarodiči a jejich adolescentními vnoučaty byl zkoumán také z kontinuálního hlediska, a to jak moc je jeho aktuální podoba ovlivněna zkušenostmi z dětství. Ve všech případech jde o poznatky výlučně zahraničních studií, zajímalo nás proto, do jaké míry by se shodovali s populací českých adolescentů.

Cílem této diplomové práce bylo provést sondu do vztahu českých adolescentů a jejich prarodičů. Toto téma bylo zkoumáno z pohledu mladé generace. Cílem bylo zjistit míru emocionální blízkosti k prarodičům a některé její dílčí aspekty. Zajímala nás také souvislost s pohlavím, mírou kontaktu, vzdáleností bydliště a s osobnostními vlastnostmi adolescenta. V souvislosti s tím bylo stanoveno třináct hypotéz a tři výzkumné otázky. Pro měření vztahu mezi adolescenty a jejich prarodiči není k dispozici žádný dostupný nástroj či metoda. I přes vědomí metodologických obtíží, jsme zkonstruovali pro adolescenty vlastní sebesposuzovací numerickou škálu, prostřednictvím které hodnotili své prarodiče. Tato škála obsahovala 35 položek. Na každou z nich respondenti odpověděli výběrem jedné z možností na pětibodové stupnici. Adolescenti skórovali každého žijícího prarodiče zvlášť. Informace o pohlaví, frekvenci kontaktu a vzdálenosti bydliště jsme získali z doplňujícího dotazníku. Frekvence kontaktu obsahovala možnosti: *každý týden, každý měsíc, každý rok, nikdy*. V případě vzdálenosti bydliště adolescenti mohli volit z možností: *ve stejném domě/bytě, ve stejném městě/vesnici, ve vzdálenosti do 30km, ve vzdálenosti nad 30km*. Osobnostní

vlastnosti jsme měřili pomocí inventáře Big Five. Pro následující výpočty byly použity hrubé skóry. Hypotézy byly ověřeny pomocí t-testu, v případě hypotéz o vztahu extraverte a přívětivosti k hodnotám emocionální blízkosti byl použit Pearsonův korelační koeficient. Pro zodpovězení výzkumných otázek jsme škálu podrobili kvalitativní analýze. Na základě průměru každé položky jsme zjišťovali nejvíce pozitivně a nejvíce negativně hodnocené výroky. Prostřednictvím příležitostného výběru bylo do výzkumného souboru zahrnuto 43 studentů gymnázia. Z toho tvořilo 23 chlapců a 20 dívek. Veškerý testový materiál byl administrovaný hromadně v rámci vyučovací hodiny.

Z výzkumného šetření se nám neprokázaly statisticky významné rozdíly mezi hodnocením prarodičů u souboru chlapců a dívek. Stejně tak jsme neprokázali statisticky signifikantní rozdíl v míře emocionální blízkosti k babičkám a dědečkům. Při sledování vlivu vzdálenosti bydliště se prokázal statisticky významný rozdíl ve vztahu k prarodičům, kteří žijí s adolescenty ve stejném domě či bytě a ve vztahu k těm, co žijí ve stejném městě či vesnici, ke kterým byl identifikován nejvíce pozitivní vztah. Nejméně pozitivní vztah směřoval k prarodičům, žijícím ve vzdálenosti větší než 30km. Mezi těmito prarodiči a těmi, co žijí ve stejném městě či vesnici jako adolescent, byl také prokázán statisticky významný rozdíl. Prarodiče žijící ve stejném domě či bytě a prarodiče z žijící ve vzdálenosti do 30km dosáhli přibližně stejné hodnoty. Co se četnosti kontaktu týče, nejpozitivněji byli hodnoceni prarodiče, se kterými se adolescent setkává každý týden, následovali prarodiče zařazení do kategorie každý měsíc, a nejhůře dopadli ti, kteří jsou s vnoučaty v kontaktu jen maximálně párkrát do roka. Mezi těmi a předchozími kategoriemi existuje statisticky významný rozdíl. Mezi vlastnostmi extraverte a přívětivosti a citovou blízkostí k prarodičům jsme nezjistili žádný statisticky významný vztah.

Pomocí kvalitativního rozboru jsme došli k závěru, že citový vztah adolescentů k jejich prarodičům je hodnocen více pozitivně. Rozborem jednotlivých škálových položek jsme došli k závěru, že adolescenti oceňují u prarodičů bezpodmínečné přijetí jejich osoby, nekonfliktnost vztahu, který můžeme klasifikovat jako více vřelý než důvěrný, protože adolescenty je pozitivněji hodnocena spíše péče, útěcha a přijetí, než zájem o předávání rad či zkušeností.

Hlavní limity této práce jsou v použití vlastní sebesposuzovací škály, která nemusela dosahovat takové citlivosti v některých otázkách, aby se to projevilo

v konečných výsledcích. Stejně tak zvolený vzorek netvoří reprezentativní skupinu populace adolescentů, což se musí brát na zřetel při zobecňování výsledků na zbytek populace. Přesto byly splněny cíle, které si tato práce dala a vytvořila tak prostor pro další případné zkoumání vztahu adolescentů k jejich prarodičům.

LITERATURA

- ATTAR-SCHWARTZ, S., TAN, J. P., & BUCHANAN, A. (2009). *Adolescent's perspectives on relationships with grandparents: The contribution of adolescent, grandparent, and parent – grandparent relationship variables* [Electronic version]. *Children & Youth Services Review*; 31 (9), 1057-1066.
- ATTAR-SCHWARTZ, S., TAN, J. P., BUCHANAN, A., FLOURI, E., & GRIGGS, J. (2009). *Grandparenting and Adolescent Adjustment in Two - Parent Biological, Lone - Parent, and Step-Families* [Electronic version]. *Journal of family psychology*, 23 (1), 67-75.
- BARANOWSKI, M. D. (1984). *Sex Differences in Adolescents' Relations with Grandparents*. Retrieved October 9, 2009, from Education Resources Information Center. Web site:
http://www.eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sql/content_storage_01/000019b/80/2e/11/e7.pdf
- BARRANTI, CH. R. (1983). *The Grandparent/Grandchild Relationship: Family Resource in an Era of Voluntary Bonds* [Electronic version]. *Family Relations*, 34 (3), 343-352.
- BŘICHÁČEK, V. (1978). *Úvod do psychologického škálování*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.
- CREASEY, G. L. (1993). *The association between divorce and late adolescent grandchildren's relations with grandparents* [Electronic version]. *Journal of Youth and Adolescence*, 22 (5), 513-529.
- CREASEY, G. L., & KOBLEWSKI P. J. (1991). *Adolescent Grandchildren's Relationships with Maternal and Paternal Grandmothers and Grandfathers*. *Journal of Adolescence*, 14 (4), 373-387. Abstract obtained from PsycINFO: Psychosocial & Personality Development, 1992. doi: 10.1016/0140-1971(91)90005-C.
- ČAČKA, O. (2000). *Psychologie duševního vývoje dětí a dospělých*. Brno: Doplněk.
- ČÍŽKOVÁ, J. A KOL. (1999). *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého.

- EISENBERG, A. R. (1988). *Grandchildren's perspectives on relationships with grandparents: The influence of gender across generations* [Electronic version]. *Sex Roles*, 19 (3-4), 205-217.
- EVEN-ZOHAR, A., & SHARLIN, S. (2009). *Grandchildhood: Adult Grandchildren's Perception of Their Role towards Their Grandparents from an Intergenerational Perspective* [Electronic version]. *Journal of Comparative Family Studies*, 40 (2), 167-185.
- FERJENČÍK, J. (2000). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál.
- HÁRTL, P., HÁRTLOVÁ, H. (2000). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- HAŠKOVCOVÁ, H. (1990). *Fenomén stáří*. Praha: Panorama.
- HŘEBÍČKOVÁ, M., & URBÁNEK, T. (2001). *NEO pětifaktorový osobnostní inventář*. Praha: Testcentum.
- JACKSON, S., & RODRÍGUEZ-TOMÉ, H. (1993). *Adolescence And Its Social Worlds*. Lawrence Erlbaum Associates.
- JEDLIČKA, R. (2004). *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis.
- JEŽEK, S., & LACINOVÁ, L. (2008). *Fifteen-year-olds in Brno, a Slice of Longitudinal Self-reports*. Brno: MU FSS.
- JIRÁSKOVÁ, V. A KOL. (2005). *Mezigenerační porozumění a komunikace*. Praha: Eurolex Bohemia.
- KIVNICK, H. Q. (1983). *Dimensions of Grandparenthood Meaning: Deductive Conceptualization and Empirical Derivation* [Electronic version]. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44 (5), 1056-1068.
- KLÁPŠŤOVÁ, Z. (2007). *Význam a percepce prarodičovské role*. Unpublished master's thesis, Masarykova univerzita v Brně, Brno.
- KUCHAŘOVÁ, V. (1996). *Stáří ve společnosti a v rodině*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- LANGMEIER, J. (1983). *Vývojová psychologie pro dětské lékaře*. Praha: Avicenum.
- LANGMEIER, J., & KREJČÍŘOVÁ, D. (2003). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.

- MACEK, P. (2003). *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál.
- MACEK, P., & LACINÁ, L. (2006). *Vztahy v dospívání*. Brno: Barrister & Principal.
- MADARASOVÁ - GECKOVÁ, A., ŠIMOVÁ, E., & VAN DIJK, J. P. (2003). *Starí rodičia ako zdroj sociálnej opory*. *Československá psychologie*, 47 (1), 31 - 41.
- MATĚJČEK, Z., & DYTRYCH, Z. (1997). *Radosti a strasti prarodičů aneb když máme vnoučata*. Praha: Grada Publishing.
- MATĚJČEK, Z., & ŘÍČAN, P. (1983). *Dotazník rodičovského jednání a postojů pro adolescenty*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy, n.p.
- MATTHEWS, S. H; & SPREY, J. (1985). *Adolescents' relationships with grandparents: an empirical contribution to conceptual clarification* [Electronic version]. *Journal Of Gerontology*, 40 (5), 621-626.
- MOŽNÝ, I., PŘIDALOVÁ, M., & BÁNOVCOVÁ, L. (2003). *Mezigenerační solidarita (předběžná zpráva z mezinárodního srovnávacího výzkumu Hodnota dětí a mezigenerační solidarita)*. Brno: VÚPSV.
- Názory na manželství a rodičovství*. Retrieved March 15, 2007, from Národní institut dětí a mládeže MŠMT Web site:
http://www.vyzkum-mladez.cz/registr_detail.php?kod=&lang=CZ&id=3
- PALONCYOVÁ, J. (2002). *Změny české rodiny: mladá generace a demografický vývoj*. (1. část závěrečné zprávy z výzkumu "Rodina 2001"). Praha: VÚPSV.
- REITEROVÁ, E. (2007). *Statistické metody v psychologickém výzkumu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- REITEROVÁ, E. (2003). *Základy statistiky pro studenty psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- REITZES, D. C., & MUTRAN, E. J. (2004). *Grandparenthood: Factors Influencing Frequency of Grandparent-Grandchildren Contact and Grandparent Role Satisfaction* [Electronic version]. *Journals of Gerontology: Psychological Sciences & Social Sciences*, 59B (1), 9-16.
- ROSS, N., HILL, M., SWEETING, H., & CUNNINGHAM-BURLEY, S. (2004). *Grandparents and teen grandchildren: Exploring Intergenerational Relationships*. Retrieved October 7, 2009, from Centre for the Child and Society, Web site:

http://www.strath.ac.uk/media/departments/glasgowschoolofsocialwork/gccs/media_42658_en.pdf

- RUIZ, S. A., & SILVERSTEIN, M. (2007). *Relationships with Grandparents and the Emotional Well-Being of Late Adolescent and Young Adult Grandchildren* [Electronic version]. *Journal of Social Issues*, 63 (4), 793-808.
- ŘEHULKOVÁ, O., & ŘEHULKA, E. (2001). *Psychologické otázky adolescence*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR.
- ŘÍČAN, P. (2004). *Cesta životem*. Praha: Portál.
- SAK, P. (2009). *Děti a mládež na počátku mediální a informační společnosti*. Česko – slovenská pediatrie. 5.
- SMITH K. P. (1991). *The Psychology of Grandparenthood: An International Perspective*. London: Routledge.
- SVOBODA, M. (1999). *Psychologická diagnostika dospělých*. Praha: Portál.
- SZINOVACZ, M., E. (1998). *Handbook On Grandparenthood*. Greenwood: Publishing Group.
- ŠTURSOVÁ, T., & BOCAN, M. (2006). *Aktuální problémy mladé generace*. Retrieved March 15, 2007, from <http://www.vyzkum-mladez.cz/zpravy/1174039212.pdf>
- TRIADÓ, C., VILLAR, F., SOLÉ, C., OSUNA, M.J., & PINAZO, S. (2005). *The Meaning of Grandparenthood: Do Adolescent Grandchildren Perceive the Relationship and Role in the Same Way as Their Grandparents Do?* [Electronic version]. *Journal of Intergenerational Relationships*, 3 (2), 101-121.
- UHLENBERG, P., & HAMMILL, B. G. (1998). *Frequency of Grandparent Contact With Grandchild Sets: Six Factors That Make a Difference* [Electronic version]. *Gerontologist* 38 (3), 276-285.
- VÁGNEROVÁ, M. (2005). *Vývojová psychologie 1. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum.
- VÁGNEROVÁ, M. (2000). *Vývojová psychologie*. Praha: Portál.
- VAN RANST, N., VERSCHUEREN, K., & MARCOEN A. (1995). *The meaning of grandparents as viewed by adolescent grandchildren: an empirical study in Belgium* [Electronic version]. *International journal of aging & human development*, 41 (4), 311-324.

- VESELÁ, J. (2002). *Představy rodinných příslušníků o zabezpečení péče nesoběstačným rodičům*. Praha: VÚPSV.
- VIDOVIČOVÁ, L., & RABUŠIC, L. (2003). *Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí z pohledu české veřejnosti (zpráva z empirického výzkumu)*. Brno: VÚPSV.

PŘÍLOHY

Příloha 1. Dotazník, škála emocionální blízkosti

Dobrý den, dovoluujeme si Vám předložit dotazník, který popisuje Váš vztah s Vaším prarodičem (tj. babičkou, dědečkem). Dotazník je anonymní, pouze vyplňte údaje týkající se Vašeho pohlaví a věku. Všechny otázky si pozorně přečtěte a vyznačte svou odpověď, která je Vašemu názoru nejbližší. Snažte se, prosím, vyplnit všechny položky; jen tak bude mít dotazník informativní hodnotu. V dotazníku nejsou žádné odpovědi chybné; pouze nás zajímá, jaký je **Váš** názor na daný výrok. *Děkujeme!*

Poznámka:

- V případě, že některý z Vašich prarodičů již *nežije*, příslušné kolonky k němu **nevypĺňujte**.
- V případě, že prarodiče máte, ale *nestýkáte* se s ním, příslušné kolonky k němu i tak **vypĺňte**.

Vaše pohlaví: _____

Váš věk: _____

1. U každého prarodiče vyznačte jedním křížkem do příslušného řádku, jak **často** se s ním **setkáváte**:

	Babička z matčiny strany	Dědeček z matčiny strany	Babička z otcovy strany	Dědeček z otcovy strany
každý týden				
každý měsíc				
každý rok				
nikdy				

2. U každého prarodiče vyznačte jedním křížkem do příslušného řádku, v jaké **vzdálenosti** od Vás bydlí:

	Babička z matčiny strany	Dědeček z matčiny strany	Babička z otcovy strany	Dědeček z otcovy strany
ve stejném domě/bytě				
ve stejném městě/vesnici				
ve vzdálenosti do 30 km				
ve vzdálenosti větší než 30 km				

3. V následujícím dotazníku se *levé dva sloupce* týkají prarodičů z *matčiny strany* a Vašeho vztahu k nim, *pravé dva sloupce* se týkají prarodičů z *otcovy strany*. Do příslušného sloupce u každé věty vepište, prosím, číslo odpovědi podle níže uvedené stupnice. Ohodnoťte tedy, každého prarodiče zvlášť.

Stupnice odpovědí

1	2	3	4	5
ne, skoro nikdy	málokdy	někdy, občas	často	ano, skoro vždy

Z <u>matčiny</u> strany			Z <u>otcovy</u> strany	
dědeček	babička		dědeček	babička
		1. Rád/a si s ním/ní povídám.		
		2. Často se spolu smějeme.		
		3. Je pro mě velkou oporou.		
		4. Často mi něco vyčítá.		
		5. Zajímá ho/jí moje problémy i radosti.		
		6. Mohu mu/jí důvěřovat.		
		7. Jedná se mnou, jako bych byl/a dítě.		
		8. Dovede se rozzlobit za maličkosti.		
		9. Nikdy mě nezklamal/a.		
		10. Má zastaralé názory.		
		11. Rád s ním/ní trávím čas.		
		12. Často se spolu hádáme.		
		13. Respektuji jeho/její rady.		
		14. Nerozumí mi.		
		15. Když potřebuji, udělá si pro mě čas.		
		16. Potěší mě, když jsem smutný/á.		
		17. Snaží se mně dokola o něčem poučovat.		
		18. Jsem rád/a v jeho/její přítomnosti.		
		19. Nevím, o čem s ním/ní mám mluvit.		
		20. Zajímá mě, jak se mu/jí daří.		
		21. Naučil/la a učí mě spoustu věcí.		
		22. Vždy vyslechne moje názory.		
		23. Je mi hodně blízký/á.		
		24. Pořád se mu/jí na mě něco nelíbí.		
		25. Vždy mi hodně vyprávěl/a.		
		26. Často mi něco dává (peníze, dárky,...).		
		27. Je hodně věcí, o kterých spolu mluvit nemůžeme.		
		28. Víím, že mu/jí na mě záleží.		
		29. Vyhýbám se mu/jí.		
		30. Dozvěděl/a jsem se od něj/ní hodně zajímavých věcí.		
		31. Má pro mě pochopení.		
		32. Bere mě takového/takovou, jaký/á jsem.		
		33. Když potřebuje, tak mu/jí rád pomůžu.		
		34. Navštěvuji ho/jí z povinnosti.		
		35. Vždy se o mě stará a pečuje.		

Příloha 2. Průměrné hodnoty jednotlivých položek škály

Položka	Znění položky	Hodnota
1	rád/a si s ním/ní povídám	3,7
2	často se spolu smějeme	3,5
3	Je pro mě velkou oporou	3,1
4	často mi něco vyčítá	4,1
5	zajímá ho/jí moje problémy i radosti	3,7
6	mohu mu/jí důvěřovat	3,9
7	jedná se mnou, jako bych byl/a dítě	3,8
8	dovede se rozzlobit za maličkosti	3,7
9	nikdy mě nezklamal/a	4,1
10	má zastaralé názory	2,9
11	rád s ním/ní trávím čas	3,6
12	často se spolu hádáme	4,5
13	respektuji jeho/její rady	3,2
14	nerozumí mi	3,7
15	když potřebuji, udělá si pro mě čas	3,9
16	potěší mě, když jsem smutný/á	3,5
17	snaží se mně dokola o něčem poučovat	3,3
18	jsem rád/a v jeho/její přítomnosti	3,8
19	nevím, o čem s ním/ní mám mluvit	3,6
20	zajímá mě, jak se mu/jí daří	4,2
21	naučil/la a učí mě spoustu věcí	3,1
22	vždy vyslechne moje názory	4,0
23	je mi hodně blízký/á	3,7
24	pořád se mu/jí na mě něco nelíbí	4,1
25	vždy mi hodně vyprávěl/a	3,9
26	často mi něco dává (peníze, dárky,...)	3,6
27	je hodně věcí, o kterých spolu mluvit nemůžeme	3,2
28	vím, že mu/jí na mě záleží	4,5
29	vyhýbám se mu/jí	4,5
30	dozvěděl/a jsem se od něj/ní hodně zajímavých věcí	3,7
31	má pro mě pochopení	3,9
32	bere mě takového/takovou, jaký/á jsem	4,3
33	když potřebuje, tak mu/jí rád pomůžu	3,2
34	navštěvuji ho/jí z povinnosti	4,4
35	vždy se o mě stará a pečuje	3,9

Vysoká škola: Univerzita Palackého v Olomouci
Katedra: Psychologie

Fakulta: Filozofická
Školní rok: 2009/2010

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Jméno: Monika Zemanová

Obor: Psychologie - jednooborová

Rok imatrikulace: 2004

Vedoucí práce: PhDr. Martin Lečbych, Ph.D.

Oponent:

Počet stran: 76 stran

Název diplomové práce: **Hodnocení vztahu k prarodičům očima adolescentů**

Abstrakt diplomové práce:

Tato práce se zaměřuje na vztah mezi adolescenty a jejich prarodiči. Jde o zmapování tohoto vztahu z pohledu adolescentů. Výzkumný soubor zahrnuje adolescenty ve věku od 15 do 18 let. Celkem 43 adolescentů prostřednictvím dotazníků ohodnotilo vztah ke každému z jejich žijících prarodičů. K tomu jsme použili inventář NEO Big Five a naši vlastní škálu emocionální blízkosti. Výsledky ukazují, že české adolescenty těší vztah s jejich prarodiči, považují je za blízké, ale míra vzájemného porozumění a důvěrnosti není příliš vysoká. Nebyly shledány žádné rozdíly z pohledu pohlaví. Faktory ovlivňující vztah mezi dospívajícími a jejich prarodiči jsou zeměpisná vzdálenost a frekvence kontaktu. Studie neodhalila žádné signifikantně významné rozdíly mezi osobnostními vlastnostmi adolescenta (Extraverze a Přívětivost) a mírou emocionální blízkosti.

Klíčová slova:

mezigenerační vztahy
emocionální blízkost

pozdní adolescence
determinanty vztahu

prarodiče

University: Palacky University
Department: Department of Psychology

Faculty: Philosophical Faculty
Školní rok: 2009/2010

DIPLOMA DISSERTATION THESIS ABSTRACT

Name & Surname: Monika Zemanová

Field of study: Psychology

Year of immatriculation: 2004

Supervisor: PhDr. Martin Lečbych, Ph.D.

Opponent:

Number of pages: 76 pp.

Topic: **Evaluation of relationship to grandparents as viewed by adolescent**

Diploma Dissertation Thesis Abstract:

This work focuses on the relationship between late adolescents and their grandparents. The study aims to depict it from the adolescent's view. The research sample contains adolescents from 15 to 18 years old. The sample of 43 adolescents completed questionnaires about their relationships with each of their living grandparents. For that, we used the NEO Big Five inventory and our own method Emotional Closeness Scale. Results show that Czech adolescents generally enjoy their relationship with grandparents and feel close to them, but the degree of mutual understanding and intimacy is not very high. There were no differences from the standpoint „sex“. Factors influencing relationships between adolescents and their grandparents are geographic distance and frequency of contact. The study revealed no significant differences between personality traits on scale of Neuroticism and Extraversion) and degree of emotional closeness

Keywords:

intergenerational
relationships

late adolescence
determinants of
relationship

grandparents
emotional closeness

